

चांदोबा

जानेवारी १९८५

बांदोबातील नवलाई



जागे रहाण्याचा नवा विव्श्व

इंग्लंडला रहिवासी मारीस बेसनने जागोवाड ४३२ तास १९ मिनेटे न झोपता वागण्याचा १९६९ मध्ये जागतिक विक्रम केला. परंतु त्याहुन मोठा विक्रम कोरडातील रहिवासी विक्टर जाबोसाचाच. एका विद्याभ्यासि त्यापेक्षा तीन मिनीटेने आम्हें जागून जागतिक विक्रम मिळविला.

एका पायावर उभे रहाण्याचा जागतिक विक्रम

बोलकाचा रहाणारा एक हुसार आनंद त्याने ३३ तास एका पायावर उभे रहाण्याचा जागतिक पराक्रम करून दाखविला.



बुद्धिमान बालक



बेल्जियम येथे रहाणारा दहा वर्षांचा मुलगा माविडरुग विरोधर त्याला कवितेच्या वीस वर्षांच्या विद्याभ्यासा वगैरे त्रिकण्यांनी परराजनी देण्यात आली. जिनायथास व भक्ति त्याचा अभ्यास करणाऱ्या त्या कोट्या बालकाले ज्ञान प्राप्तानंतर सात महिन्यांच्या आतच बोलायला सुरवात केली. व दोन वर्षांच्या आतच लिहण्याला पायायला मिळाला.

तुम्हांला माहीत आहे का ?

१. तुम्ही काय करता का ? की आत-राहून इतक्या उपद्रवात अंश करून साक्षविषयाची कल्पना सर्वात प्रथम कोणत्या देशातिका लागली ?
२. जन्मतःच दात असणारी प्रसिद्ध व्यक्ति कोण ?
३. काय तुम्ही हांगुं सांगल ? तसतु आपल्या मित्रात घुसून बाळगणारी प्रसिद्ध महिला कोणती ?
४. दंतहातात सर्वात प्रथम हाक दाबी करून साक्षविषयाची व्यक्ति कोण होती ?



व्यापारातील दक्षता

सुशिलपूर नगरात मंदारगुप्त नावाचा एक गडगंज व्यापारी रहात होता. त्याला मुलगा नव्हता. पण एकुलती एक मुलगी होती. तिचे नाव सुवर्णा होती. मंदारगुप्तचा विचार होता की, तिच्या योग्य मुलगा पाहून तिचे लग्न करून द्यावे व तिच्या नवऱ्याच्या हातात आपला सर्व व्यापारधंदो सोपवून आपण विश्रान्ती प्यावी.

ह्यासवधी त्याने आपल्या बायकोचा सल्ला घेतला. तिने आपल्या जवळच्या नात्यातला कुंदन तिच्या योग्य आहे म्हणून सल्ला दिला. परंतु मंदारगुप्तला त्याच्या कोळखीचा चंद्रपालच तिच्या योग्य असावा असे वाटले.

त्या वेळी त्याच्याकडे व्यापार वर्षापासून काम करणारा सुंदर नावाचा मुलगा तेथेच होता. त्याने आपल्या माळकाला

तःप्रत्यक्षात विचारले- "साहेब, मी आपल्याला सल्ला देण्या योग्यतेचा नाही. परंतु आपल्याला वाईट वाटत नसले तर एक उपाय सुचवावा म्हणतो!"

"सांग! काय सांगणार आहेस? मंदारगुप्तने विचारले.

"आपल्या दोघांचा विचार आहे की, सुवर्णाचा होणारा पती व्यापारात दक्ष व कुशल वसावयास पाहिजे. तर हाकरीता कुंदन व चंद्रपालची परिक्षा घेतली तर काय हरकत आहे?" सुंदरने आपली कल्पना व्यक्त केली.

"ती कोणती परिक्षा आहे?" मंदारगुप्तने विचारले.

"त्या दोघांना आपण सुवर्णदेवळा पाठवावे व तिथे जाऊन त्यांनी ही माहीती काढली पाहिजे की; तेथे कोणता व्यापार चांगला चालतो. हातकून तरी आपल्याला



त्यांची व्यापारातील कुशलता दिसू नकोल." सुंदरने उपाय सांगितला.

"काय स्वर्णदीप बरोबर व्यापार? त्या देशाचे नावच सुवर्ण आहे. जरे, पण मागची वोन बरे तेथे पाऊस पडला नाही. त्यामुळे सर्व जवतेला दुष्काळ सहन करावा लागत आहे." मंदारगुप्त म्हणाला.

"मालक, ह्याकरीताच आपण त्या दोघांना त्या देशात पाठवायचे. इतर देशातील व्यापाराचे फायदे काय ते त्यांना माहीत आहेत. भात खरे तर त्या बोर्जांना ह्या गोष्टीचा उलगडा झाला पाहिजे की, दुष्काळ व दुर्मिशन टाकडगाच्या देशांला वर्तमान व भविष्यकासाठी कोणत्या

प्रकारच्या वस्तु विकल्या तर आपल्याला लाभदायक होतील." सुंदरने सांगितले.

अशी परीक्षा पहाणे मंदारगुप्तला पण योग्य वाटले. त्याने कुंदन व चंद्रपालला तसेसांगून सुवर्णद्वीपला पाठवले. बोड्या दिवसांनी ते दोघे सुवर्णद्वीपहून सुविशेषपुत्रला परत आले. मंदारगुप्तने सुंदरला बोलावले त्याच्या समोर कुंदनला प्रथम बिचारला— "सांग, सुवर्णद्वीपमध्ये कोणत्या प्रकारच्या वस्तूची मागणी आहे. आणि कोणती वस्तु विकली तर त्या पासून आपल्याला भरपूर फायदा होईल."

"मला कळत नाही! खरे तर नमिन व्यापार मुरू करण्याकरीता तुम्ही सुवर्णद्वीप कसा करीता निवडलेत. तिथली परिस्थिती आपल्या दृष्टीने तर अत्यंत भयंकर आहे. तरी तुम्हा आपण त्या देशात व्यापार करू इच्छिता. जर व्यापार करावयाचाच आहे तर त्या देशात साद्यपदार्थ पाठवणे आपल्याला लाभदायक होतील. त्या देशात खाद्यपदार्थांची खूप पागणी आहे. ह्या व्यापाराने आपण लाखो रूपये कमावू शकतो." कुंदनने आपले म्हणणे सांगितले.

त्यानंतर मंदारगुप्तनी चंद्रपालला बोलावले बघले. व त्यालाही कुंदनला निवाऱलेलाच प्रथम बिचारला. तेव्हा

चंद्रपालने मागितले— "जर आपल्याला सुवर्णद्वीप बरोबर व्यापार करावयाचा असेल तर, तेथे काढके तुटके कपडे घालून रस्त्यावर भरकणारे लोक खूप आहेत. परंतु स्वच्छ तबिन कपडे घालून फिरणारा मला एकही माणूस दिसला नाही. माझ्या मते तर तुम्ही व्यापारातील जास्त वस्तूंची अडान त्यामुळे झाडून जास्त मला सांगण्याची जरूरी नाही."

त्यानंतर मंदारगुप्तने दोघा लक्षांना पाठवून दिले. व त्याने सुंदरला सांगितले— "मी माझा जवळचा नातलग म्हणून चंद्रपालला आपली मुलगी द्यावी असा विचार केला होता. परंतु त्याची व्यापाराबाबतची बुद्धिमत्ता पाहून मी त्याला देण्याचा विचार बदलला. आपण घेतलेली परीक्षा कुंदनच्या जायतीतच ठिक दिसली. त्यामुळे मी त्यालाच आपला जावई करून घेऊ इच्छितो."

त्यावर आश्चर्य करीत सुंदर म्हणाला— "मालक, मला समजले नाही. चंद्रपालने दिलेल्या व्यापाराबाबतीतील अनुभव ह्याचा आपण चुकीचा निर्णय का घेतला? मला तर वाटते ह्या परिते चंद्रपालच योग्यचो आहे."

"ते कसे? तू मला समजेल असे शिस्तरी सांग." मंदारगुप्त म्हणाला



प्रथम रूपात दिसणाऱ्या गोष्टी कोणताही साधारण व्यापारी कोणतीही अडचण न पडता अजमावू शकतो. परंतु भविष्यातून प्राप्त होणाऱ्या या गोष्टीचा अडान प्रथमच जावणे ह्यातच व्यापार्याचे कौशल्य व दखला प्रकट होते. उदाहरण म्हणजे, कुंदनचे म्हणणे असा. त्याने फक्त सध्या होणाऱ्या सुवर्णद्वीप मधील व्यापाराबाबतीतच मिळणारी संधी जाणली. व मोठी चूक केली. आपल्याला खाद्यपदार्थांचा व्यापार करावयाचा म्हणजे राजाची परवानगी घेतली पाहिजे. आपण तसेच आणि गुप्तचर खाद्यपदार्थ पाठवत राहिला तर आपला माकडूटला जाण्याची शक्यता

आहे. तसे धाल तर आपल्या हातात एक पेसाही येणे शक्य नाही सुंदरने सांगितले. मंदारगुप्तने होकाराची मान हळुविली. व म्हटले-“चंद्रपालच्या सांगण्याप्रमाणे आपण जर कापळाचा व्यापार केला तरी सुद्धा तशीच परिस्थिती आपल्यावर येऊ शकेल ना?”

“चंद्रपालने आपल्याला तानडतीव वस्त्रांचा व्यापार करण्याबाबत सुचविले नाही. परंतु द्या करीता आधीच्या तपाय योजना करण्याचा सल्ला दिला. त्याने त्यापेक्षा वास्त सांगण्याची जरूरी वाजविली नाही. कारण आपल्यासारख्या अनुभवी व्यापाऱ्याला वास्त सांगण्याची काय गरज. ह्यावरूनच त्याची व्यापारा बाबतची प्रगल्भता दिसून येते. आपल्या गावात अनेक कुशल विणकर आहेत. सध्या काही काम मसळ्यामुळे ते नेकार बसलेले आहेत. त्यामुळे स्वस्तातले कापड त्यांच्याकडून आपण विणून घेतले पाहिजे.” सुंदर म्हणाला.

ह्यावर मंदारगुप्तला आनंद झाला ना म्हणाला-“हो, हो! तू बरोबर सांगतोस पण तो देख दुष्काळापासून मुक्त झाला तरच तां!”

कोणत्याही देशात पाऊस कायमचाच बंद रहाणार नाही. पुढच्या वर्षी पाऊस पडेल. त्या देशात पाऊस होईल तेव्हा तेथील परिस्थिती चक्कीच सुधारेल. तेव्हा ते लोक नक्कीच आपले फाटके कपडे पाहून घुणा करू लागतील. व जेव्हातून प्रत्येक व्यक्तीला कपड्यांचीच जरूरत असते. त्यामुळे दुष्मदृष्टी असलेला चंद्रपालने आपल्याला असा सल्ला दिला.” सुंदर म्हणाला.

मंदारगुप्तला समजले की, चंद्रपालची बुद्धिमत्ता किती खोर आहे. त्यानंतर त्याने आपली मुलगी रुक्मिणी हिचा विवाह चंद्रपाल बरोबर पाठामाठात लावून दिला.

त्यानंतर चंद्रपालने आपली व्यापाऱ्यातली वसुधता एक दोन वर्षांच्या आत हासत्याता दाखवून दिली.

कांशाचा किल्ला



महिष्मती नगरातील राजा यक्षोवर्धन हा साठ वर्षांचा होता. जाता तो वृद्ध झाला. बराचदा विसाव्या वर्षीच त्याचा राज्यधिकार झाला होता. त्याने नंतर स्वताच्या सौंदर्य व पराक्रमाने आपल्या राज्याचा विस्तार वाढविला. एवढ्या विशाल राज्याचा अधिपती होऊन सुद्धा स्हातारण्यापर्यंत त्याचा मानसिक शांती मिजाली नाही. ह्याने मुख्य कारण त्याने दोन मुलगे होते.

सुतोवर्धन व युववर्धन. मीठा घुल्ला तपोवर्धन पंचवीस वर्षांचा होता. लौकीक व्यवहाराच्या बाबतीत त्याच्या मनात जरा देखील अशिरुची नव्हती. तो सदा-सर्धंश आपला वेळ घन्य ग्रंथांचे वाचन व वेदांता

संशची मुख्य विषयांची नवी करण्यातच घालवित असे.

छोटा मुलगा युगवर्धन वीस वर्षांचा होता. त्याची मानसिक स्थिती मोठ्या मुलाच्या बगरी विरुद्ध होती. तो नेहमी भोग विलासात आपला वेळ घालवित होता. त्याला धर्म अधर्मचि विजकूल ज्ञान नव्हते. खोटे बोलणारे बुद्ध, कपटी स्वभावाने अनेक तक्ष लोक त्याचे मित्र होते.

यक्षोवर्धनला जाता आपले उरले सुरले आपुल्य कोणत्यातरी जावसात-देवाचे स्वरण व ध्यान वारणेत घालवायचे होते. पण त्याने विचार केला की, राज्याचा त्याग करण्याआधी एखाद्या समर्थ व्यक्ति कडे आपला राज्यकारभार संप्रद करावा.





काहीतर राज्यात अंदाबुदी माजेळ. राज्यकारभारत्या बाबतीत जरा देखील अभिरुची नसणारा त्याचा जेष्ठ मुलगा तपोवर्धन हा त्याच्या एवढ्या पसरलेला राज्यविस्ताराचा भार सांभाळण्या लायक नव्हता. त्याला राज्य देणे बरोबरही नव्हते. आता राहिली भाकटा मुलगा गुणवर्धनची गोष्ट.

गुणवर्धनचे सवें प्रकारचे गुण दख्खोवघेनने ऐकले होते. त्याने त्याला कित्येक गोष्टी करीता रागावले सुद्धा होवे. राजाला कथित आश्चर्याचीच गोष्ट वाटत होती की, एवढ्या लहान वयात असले व्यवहार हा कसे काय करू लागला.

त्याला वाटू लागले की; जर राज्याचा भार त्याच्याबरो टाकला तरच तो निश्चित मुभाळू शकेल.

पण राजाने जेव्हा हा संदर्धी संतो व शांतत झाल्याची विचार विनिमय केला. तेव्हा त्यातील काहीनी गुणवर्धनला राज्यकारभार शोधवण्याविषयी विरोध दर्शविला. त्याच बरोबर त्यानी आपला असा संशय व्यक्त केला की; मोठा राजकुमार असताना जर भाकट्या राजकुमाराला राज्यकारभार दिला तर जनतेमध्ये असांगता माजेळ.

धार्मिक वृत्ती व सदाचार संपन्न अशा तपोवर्धनला महिष्मती नगराचा राजा करणे सर्वात जास्त हिताचे होईल.

परंतु हा सल्ला राजाला आवडला नाही. त्याला असे वाटले की, क्षत्रिय धर्मात कोणत्याही प्रकारची इच्छा न बाळगणारा आपला मोठा मुलगा राजा बनल्यावर कोणत्याही मत्स्याच्या हस्तगतले जळण बंदूक राहिल. त्याच बरोबर त्यांना अशीही भीती वाटत होती की; एवढा रक्तपात करून बाडविलेले साम्राज्य आपल्याच वंशातून निघून परवर्षाच्या आघिन जाईल.

अशा तऱ्हेने अनेक शंका व शयने प्राप्त जाऊन राजा शेवटी एका निर्णयला येऊन

पोहीवला. तो निर्णय त्याने आपल्याच राज्यातील सामंत थोडे संदडो व मुख्य नागरीक यांचा संयावेश करून त्याच्या भवोर मांडला की, आपला लहान मुलगा गुणवर्धन झाला आपला वारस हा नात्याने त्याची बंबूरी वणे.

ज्ञानवर काही दिवसांनी राज्यातील प्रमुख थोडे व्यक्ति, बडील बाणसे व सामंत ज्ञानां स्वतःचीच निर्णय घेले गेले. व राजा वशोवर्धन याने आपला विचार त्यानी वाटून दाखविला. त्याच बरोबर त्यांना राजाने असे आश्वासन पण दिले की, आपण राज्याचा त्याग केल्यावर गुणवर्धनचा राज्यभिषेकाच्या वेळी त्याचा मोठा मुलगा तपोवर्धन याने कोणत्याही प्रकारचा भयच्छा आणू नये.

बाईट बागणूक असलेल्या गुणवर्धनला राज्यकारभार देऊ नये असे सर्वांना वाटत होते. परंतु राजा समोर प्रकट करायला सर्वांना मंकीव वाटत होता. अशा स्थितीत वीरपुरचा सरदार सुर्यवर्मा ज्ञाने हलत उभे राहून गुणवर्धनच्या अटवाचारा व हृत्स्थाने दर्शन सर्वांना करविले. व अशाही विचार सांगितला केला की, कोणत्याही बुद्धीने गुणवर्धन राजा बनण्यास लायक नाही.

सुर्यवर्माने सांगितल्या बरोबर सभेत सर्वत्र हसवघ्वनी निनादू लागला. दतर



अनेक राजांनी गुणवर्धनबद्दल अनेक गोष्टी सांगितल्या व असे म्हणले; काही वर्षे यशोवर्धननेच राज्यसार करावा व तेवढ्यात त्याचा जेष्ठ मुलगा तपोवर्धन झाला राज्याच्या कामकाजा विषयी माहिती चावी. व त्याच्यात राज्यभार करण्याची आसक्ती आणावी.

वशोवर्धन काहीवेळ कोणताच निर्णय घेऊ शकला नाही. अनेक सरदार राजे प्रमुख व्यक्ति यांच्या विचाराने त्याचा लहान मुलगा गुणवर्धन झाला राज्यावर बसविले तर राज्यात अराजकता पसरेल व देशात बाडणे लागतील. आपल्याच सरदारांच्यात मुख्य असलेला सुर्यवर्मा असे

झाले तर मदत करेल नकोच राज्यात फूट पाडायला अरे तर राज्यात शांती संरक्षण राहायलाच पाहिजे. आपल्या समोर एकच उपाय आहे. तो म्हणजे राज्याचा त्याग करण्यापेक्षा राज्यकारभार करावा. व त्याने आपला विचार बदलला. ते ऐकून सर्व प्रजा आनंदीत झाली.

सभा संपल्यानंतर राजा यशोधर्षन आपल्या मंत्र्याला बरोबर घेऊन उद्यानात गेला. तेथे राजाने मंत्र्याचा सल्ला घेतला. मंत्र्याने सांगितले की, ह्या बाबतीत सूर्यवर्मा बरोबर एकांतात विचार विनिमय करणे योग्य.

मंत्र्याने राजाला सुचविले की, सूर्यवर्मा यथे सरदारांच्यात शक्तिशाली

आहे. तेव्हा त्याला आपल्याकडे ओढले की; हे संकट दूर न्हायला वेळ लागणार नाही.

तेव्हा सूर्यवर्माला तेथे बोलावून आणण्यात आले. राजा यशोधर्षनने त्याला आवश्यक आरण्या समोर असलेल्या आसनावर बसण्यास सांगितले व म्हटले—

“सूर्यवर्माजी, आजच्या समारोहात तुम्ही जे विचार मांडलेत ते सला पसंत नाहीत. तरीही मी तुमच्या साहस पराक्रमाची स्तुती करतो. मला माहित आहे की चौरपुत्रे सरदार तेहजीच राजभवत राहिले आहेत. गुणवर्धन लहान आहेतच. परंतु तुमच्या सारख्या व्यक्तीचे त्याला मार्गदर्शन, सहयोग, समर्थन जर मिळेल तर तो एक

शोध राज्य कारभार करू शकेल. ह्याच माझा विचार आहे.

“महाराज! धर्म व अधर्माचे शात युवराज साधुविल्लता असलेले तपोवर्धन खाना सीडून तुम्ही चाकटे राजकुमार ह्यांच्यावर, राज्यभार सोपवू लागलात तर ते प्रजेच्या दृष्टीने न्यायसंगत होणार नाही” सूर्यवर्मा म्हणाला.

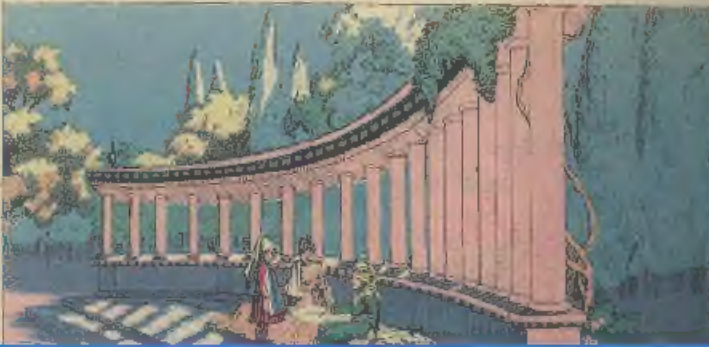
“तपोवर्धनला लौकिक जिवनाच्या बाबतीत काडीवेही ज्ञान नाही. तेव्हा त्याच्या हातात राज्यकारभार सोपविला तर राज्यात वंदायुक्ती माजेल.” राजा यशोधर्षनने आपली शंका बोलून दाखविली.

“तपोवर्धनच्या मनात राज्याची लालसा उत्पन्न करणे काही कठीण काम

नाही. जर त्याला तो स्वताः मोठा मुलगा आहे ह्याची जाणीव करून दिली, तर तो नक्कीच राज्यकारभार करावयास तयार होईल.”

ह्यावर राजाने मंत्र्याकडे संतोषाने सार्थक दाल्हासारखे वाहिले. मंत्र्याने राजाच्या म्हणण्याला दुजोरा देत सूर्यवर्माची गोष्ट बरोबर आहे असे नाथ हसवून सांगितले.

तरमग मी तपोवर्धनला एक वर्षे तुमच्या वेळरेखी खाली ठेवतो. त्या अवधीत तुम्ही त्याच्या मनात जनसेवेची अभिरुची निर्माण करण्याचा प्रयत्न करावयाचा व त्याच बरोबर त्याला राजाला खोभेल अशा सर्व राजांचेच शिक्षा-दिशा याने





प्रज्वलीत करावयाचे. "ते तुम्ही करू शकाल ना?" राजाने विचारले.

सूर्यवर्मा राजाच्या म्हणण्यास होकार दिला.

त्यानंतर सूर्यवर्माने सांगितले की, "वीर-पुरला गाऊन तेथील सर्व राज्याची व्यवस्था साक्षा मुलगा चंद्रवर्मा ह्याच्यावर सोपवून लगेच राजधानीला परत येईन." राजाने ते म्हणणे मान्य केले.

सूर्यवर्मा राजा यशोवर्धनची भेट घेऊन आपल्या घरी परत निघाला. आणि त्याच रात्री त्याने राजधानी सोडून वीरपुरला जाण्याची तयारी केली.

इकडे सूर्यवर्मा आपल्या जाण्याची तयारी करीत होता. तर तिकडे वाटेत त्याला मारण्याचा कट रचला जात होता. ह्याची बात जाणवणारा तेवा तेवा संपंकेतू नावाचा सरदार. त्याचे राज्य वीरपुर राज्याच्या सीमेली लागूनच होते. तो विलेक वर्षापासून वीरपुर राज्यावर हल्ला करण्याचा विचारात होता. परंतु ते त्याला शक्य झाले नाही. एवढ्याने आता अशी मंत्री कामना केली की, राजा यशोवर्धनचा भाकटा मुलगा गृणवर्धन ह्याला आपल्या राक्षस सामील करून घेऊन तो हे काम नक्कीच यशदायी होईल.

गृणवर्धनला जेव्हा समजले की, त्याच्या वडीलांच्या मनात आपल्याला राजा करण्याचे होते. परंतु त्याला विरोध करणारा सरदार हा सूर्यवर्मा आहे. तेव्हा तो रागाने काववून घाला. परंतु त्याने विचार केला की सूर्यवर्माच्या साथ्याला इतर सर्व सरदार राजे आहेत. तेव्हा आपल्याला एकट्यालाच त्याच्या सावारे जाणे शक्य नाही. त्याला साथ देणारे त्याचे मित्र एवढे सूर्यवर्मावरोंवर लडू शकणारे नाहीत.

अशा प्रकारे, विचारमग्न झालेला गृणवर्धनला उपाय सापडत नव्हता. तेवढ्यात संपंकेतू त्याला भेटावयास आला

त्यांनी दोघांनी एकमेकांचे विचार एकत्र घेतले. सर्वेकतून गृणवर्धनला सांगितले की, थोड्याशा अंतरावर वीरपुरला जाणाऱ्या सूर्यवर्माला पहाडात अंध-रस्त्यावर अचानक हल्ला करून त्याचा वध करणे सोपे जाईल. त्याने गृणवर्धनला म्हटले की: सूर्यवर्माचा अंत करण्या-करिता मी सैन्याची पूर्ण तयारीनिशी तुकडो तुझ्या बरोबर देईन.

"जर तुम्ही ह्या कामात यश मिळवून दिले. तर मी केव्हाही केव्हा तरी तुम्हाला नक्कीच मदत करेन. शक्तिशाली सूर्यवर्मा गेल्यावर मी निश्चितपणे ह्या देशाचा राजा वनेन." गृणवर्धन म्हणाला.

"हात काहीच शक्य नाही. मी प्रथमच ह्याचा अंदाज लावून सूर्यवर्माचे राज्य हस्तगत करण्याची आवश्यक तो व्युह-रचता करून ठेवली आहे. त्याच्या मृत्यु-नंतर माझे सैन्य त्याच्या राज्यावर हल्ला करून ते राज्य वांजोज करील. आणि सूर्यवर्माचा मुलगा चंद्रवर्मा राजा बनू शकणार नाही. मगही सर्व तेवा साधारण नागरीकांचे वेध घालून वीरपुरवर हल्ला व अधिकार प्राप्त करेल. परंतु राजा यशोवर्धनला जात असे वाटेत पाहिजे की, हे कौशल्य तरी कुण्ट सरदाराचे कारखाना असावे. की जेव्हा कडून त्याने



हा विद्रोह केला वसावा." सरदार संपंकेतू म्हणाला.

ह्या करीता सर्व मदत मी करतोच वेळ आलीच की, मी वडीलांचा एवढा समजावून सांगेन की, सरदार सूर्यवर्मा प्रजाकंटेक होता. आणि जर का त्याची हत्या वीरपुर राज्याच्या वेसीवर झाली, तर ती मोठ्ठ आपल्याला साक्ष पुरावा जायला पोली जाईल. बाकीची सारी तयारी तुम्ही करा." गृणवर्धनने सांगितले.

गृणवर्धनच्या तडजोडीने संपंकेतूला परमानंद झाला. त्याचा वाटले की, शक्तिशाली अशा सूर्यवर्माचा काटा काढून टाकला की, गृणवर्धनला महिष्मतीचा

राजा करणे काही कठीण काम नाही. त्याच बरोबर सूर्यवंशीचा बघ कलम बोरपुरचे राज्य आपल्या राज्यास जोडले की, महिम्मती राज्याच्या दरबारात आपला मान व प्रभाव वाढू शकेल.

अशा प्रकारे, सूर्यवंशीच्या हत्येची वचन प्रकारे योजना आखून सर्वोत्तम ताबडतोब राजधानीतून आपल्या साथीदारांसकट बोरपुरच्या राजवटीनेपाशी जाऊन सूर्यवंशीच्या येथ्याची काट पाहू लागला.

सूर्यवंशीला आपली हत्या करण्याचे कारस्थान रचले गेले आहे. ह्यांचे काहीही कल्पना नव्हती. तो आपल्या भोजक्याच शिष्यांना बरोबर घेऊन त्या रात्रीच आपल्या गादी व्यापार मिचाला. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्याने एका ठिकाणी आपला मुक्काम केला. दुसऱ्या दिवशी सूर्यवंशीच्या सुमारास पुन्हा प्रवास सुरू केला.

त्या दिवशी रात्रीपर्यंत तो आपल्या राज्याच्या वेथीपाशी बंजून पोहोचला. तो भाव सर्व खडकाळ व छोट्या छोट्या

जंगलांने व्यापलेला होता. सूर्यवंशी भीती मळांत न ठेवता आपला घोडा हाकीत मार्गक्रमण करीत होता. त्याच्या डोक्यात एकच विचारचला चालू होते की, बुवराजांच्या भावलीत आपण पंताळी जबाबदारी कोणत्या तऱ्हेनी सोडवली पाहिजे.

अचानक डोंगरावरून हळूकल्लोळ ऐकू देऊ लागला, तो आर्कात एकठाच सूर्यवंशीने आपल्या घोड्याला बांब्याचा द्वारा केला. व आपल्या अनुचारांच्याकडे दळून पाहिले. तेवढ्यात दगडापाठीमागून व झाडापाठीमागून झपलेले साधारण वेपारले अनेक लोक ह्यात शस्त्रे घेऊन घोड्यांवरून त्यांच्यावर तुटून पडले. निमिश्कावत सूर्यवंशीने आपली तलवार स्वाभावान खसकन बाहिर काढली व ती शत्रुशी सामना देऊ लागला. परंतु तोपर्यंत त्याला त्याच्या साथीदारांपासून अलग करण्यात आले होते. सवास्त द्वाबाराजण एकदम त्याच्यावर तुटून पडले. (क्रमशः)



शेतकरी आणि व्यापारी

विक्रमादित्याने असला हट्ट सोडला नाही.

तो साडाजवळ गला, प्रेत जांघावर काढून बेटले आणि नेहमी प्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, मला ह्या गोष्टीचे आवडते वाटते की, आपले प्रगत नेहमीच अक्षफळ होतात, तरीही तुम्ही आपल्या प्रयत्नांचा त्याग करत नाहीत. ह्या अर्थरात्री मरणाच्या स्मरणात तुम्हाला पाठवून कोणी तुमचा व तुमच्या राज्य-पदाचा अपमान तर करत नाही. मला वाटते की, ही गोष्ट खरी मसाची जर आपल्याला त्याचा अपमान करण्याची ही संधी मिळत आहे. तर आपण त्याच्यावर उदारता दाखवाळ की त्याचा प्रतिकार कराळ? त्याचे उदाहरण म्हणून रत्नपाद नावाच्या एका शेतकऱ्याच्या मूलाची गोष्ट





पगार ठरवून आपल्या दरबारात नोकरी देण्याचा निर्णय केला व हि गोष्ट सांगण्या-करीता त्यांनी मध्याला त्याचा घरी पाठविले.

हंसपाद ही गोष्ट ऐकूनच अत्यंत आनंदित झाला की, आपल्या मुलाला राजदरबारात मोठ्या चांगल्या पदावर नोकरी मिळाली आहे.

त्याने आपल्या मुलाला रत्नपादला म्हटले-“मुला, तू महानत कष्ट महान करून उच्च शिक्षण प्राप्त केले व विद्वान पंडीत झालास. राजाने स्वतःहाने तुला नोकरी देण्याचा निश्चयपण केला आहे. तेव्हा जर तू लग्न करून घराची जबाबदारी सांभाळू लागलास तर मी निश्चित होईन. तू जर हो म्हणत बसलास तर, मी मुदया योग्य मुलगी पाहून तुझे लग्न करून देईन. तू लग्न करून राजघामीया जा व तेथे आपला संसार मांद.”

रत्नपाद काहीन लग्न करण्यास तयार नव्हता. परंतु आपल्या बडोलांचे म्हणण हावलणे त्याला योग्य वाटले नाही.

हंसपादच्या घराला लागूनच गोपीनाथ नावाच्या एका श्रीमंत भागसाचे घर होते. त्याने आपापारधदा करून लासो रुपये कमावले होते. तो हंसपादचा दूरचा नातलग पण होता. जहाज नसतांना त्या बोटांच्यात खूपच सक्त होते.

गोपीनाथची मृतगी लग्नायोग्य मागी होती. ती दिवावयास सुंदर तर होतीच पण चलाखही व विनयशिल होती. बऱ्याच दिवसांपासून तोचा आपली सुन करून घ्यावी त्याच्या तो विचारात होता.

आपल्या मुलाकडून होकार मिळताच, हंसपाद गोपीनाथच्या घरी गेला व गप्पांच्या ओघात त्याने मुलाच्या लग्नाचा प्रस्ताव मांडला. ते ऐकताच गोपीनाथ आश्चर्यावकिंत झाला. व म्हणाला-“मित्रा, आपल्या बोटांच्यात येथी बरोबर दुरचे वाने सुट्टा आहे. परंतु आपल्यास सनेभ मोठावयाला दोन गुण जमणार नाहीत. मी एका श्रीमंत घराब्यातील मुला-बरोबर माझ्या मुलीचे लग्न करून

बेभार आहे. आणि बरो केले नाही तर गावचे लोक बला मूर्ख ठरवून माझी निशा नातस्ती करतील.”

हे उत्तर ऐकताच हंसपाद घारमेने म्हणाला-“मित्रा, हे सांग, माझ्या मुलांत कोणती गोष्ट कमी आहे! त्याला तर राजाभय मिळाला आहे. महिना एक हजार चांदीचे रुपये पंगार आहे. तेवढेच नाही तर स्वतःहाच्या विद्वत्तेने तो कोणत्याही मादपर्यंतकित झाला. व म्हणाला-“मित्रा,

माझ्या बोटांच्यात येथी बरोबर दुरचे वाने सुट्टा आहे. परंतु आपल्यास सनेभ मोठावयाला दोन गुण जमणार नाहीत. मी एका श्रीमंत घराब्यातील मुला-बरोबर माझ्या मुलीचे लग्न करून गोपीनाथने विचारले.”



सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून केताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांजीवरम् गावी एक हंसपाद नावाचा शेतकरी रत्नात होता. त्याचा मुलगा रत्नपाद मोठा हुशार होता. त्याने गावच्या शाळेसच आपले शिक्षण पुर्ण केले. परंतु तेथेचपावरच तो संतुष्ट झाला नाही. त्याने तेथून दूर असलेला एक गुरूगृही जाऊन, तेथे त्याच्या आज्ञावाळा राहून बरेच ज्ञान प्राप्त केले व मोठा विद्वान पंडीत बनून आपल्या गांवी परत आला. मोठ्या दिवसातच त्याच्या विद्वत्तेचा समाचार राजाला मिळाला. राजाने त्याला महिना हजार चांदीची मागी



हंसपाद वरी आला आपल्या वडीलांचा चिंतायुक्त चेहरा पाहून रत्नपादला समजले की, आपले वडील गोपीनाथच्या मूलीला आपली लुन करून देण्याच्या विचारात होते.

ह्यानंतर थोड्या दिवसांनी सोनार नावाच्या गोलाळ्याच्या मुली बरोबर रत्नपादने लग्न घाटाघाटाने पार पडले.

एक महिन्यांनंतर रत्नपादने राजधानीला जाऊन आपला संसार मांडला. हळूहळू रत्नपादला राजदरबारात यश मिळू लागले. पण त्याची वार्षिक स्थिती सुधारली नाही. पण संसार मात्र वाढत चालला व खर्च पण वाढू लागला. त्यामुळे

त्याचे मन नेहमी काळजीने व्याकुळ होऊ लागले.

रत्नपादने आर्थिक स्थितीचा विचार केला व तो परत आपल्या गावी निघून आला. तोपर्यंत हंसपाद म्हातारा झाला होता. व शेतीभाती करव्याच्या बाबतीत निकामी होता. रत्नपादने आपल्या शेतात थोडा वेळ घालवून आणखी थोडे खेत जमिनी केले व त्याने स्वतःचा शेती करण्यास आरंभ केला.

राजदरबारात भळ गावावर नमून साहित्यनची करणाऱ्या रत्नपादला उत्हातावहात खूप कष्ट करणे नासाचे वाटू लागले. वरी सुद्धा मनापासून श्रम करून त्याने ह्या नक्या जीवनाचा अय्यूस केला.

रत्नपादला गावात वर्ष सुद्धा कमी होता. त्यामुळे तो आपल्या मिळकतीतला काही भाग वाचवू शकत होता. अशा प्रकारे चार वर्षे निघून गेली व त्याच्याकडे व्यापारीकी पैसे जमा झाले. त्याने ह्या पैसांचे शेतभाती बरोबर व्यापार पण सुरू केला. तो पात्रातील शेतकऱ्यांकडून घान्म आधी खेरीदी करी व काही काळानंतर सहारातील व्यापारांना चांगल्या किमतीला विके.

अशा प्रकारे बऱ्या वर्षे निघून गेली. रत्नपादने आपली काही वेगळे व्यापार

घरे मुरू करून व लाखांनी संपत्ती मिळविली. व एक मोठे घर बांधले ह्यावेळेस तो दुसऱ्याच्या दुष्टीला एक श्रीमंत व मोठा व्यापारी होता. त्याचा मोठा मुलगा वयात आला व त्याने वरीलाची व्यापारीची जबाबदारी आपल्या हातात घेतली. व तो एक हुषार व्यापारी बनला.

एका काळी ज्या गोपीनाथने आपल्या मुलीचे लग्न रत्नपादशी करून देण्यास नकार दिला होता. तिचे लग्न शेजारच्या गावातील एका सधन माणसाशी त्याने करून दिले होते त्याची मुलगी आता नयात आली. तेव्हा जाता गोपीनाथने आपल्या नातीचे लग्न रत्नपादच्या मुलाशी करून देण्याचा विचार मनात पक्का केला. कारण ह्यावेळेस रत्नपाद लक्षा धिश गणला जात होता. व त्याचा मुलगा सुद्धा व्यापार धंद्यात कुशल होता. ह्या मुणामुळे गोपीनाथ हुषावून गेला.

एक चिंतन गोपीनाथ हंसपादला भेटला व म्हणाला— "मित्रा, ह्यापूर्वी जे काही झाले ते सर्व आठवून दुःखी होऊ नकोस. दुर्भाग्यच म्हणावच की, त्यावेळेस आपण संवधी बनू शकली नाही. पण आता माझ्या नातीचे लग्न तुझ्या नातूशी लावून द्यावे म्हणतो."

हंसपादला खंड वाटला तो म्हणाला— "जे केवढाही शक्य नाही. कारण किपेक



करीबोपती माझ्या नातवाबरोबर आपल्या मुलीची लग्न करून देण्यास तयार आहेत."

हंसपादला आपल्या अवमांताचा सुद्धे वेव्याची चांगली संधी मिळाली ती बऱ्याच दिवसांपासून अशा दिवसाची वाट पहात होता. परंतु तेवढ्यास रत्नपाद त्याच्या मध्ये आला व म्हणाला— "मात्र, त्या जुन्या मोष्टी विसरून पार, आपल्याला आता हपतोची काही कमी नाही. घरे म्हणत त्याने आपल्या वडीलांना समजावले व गोपीनाथच्या बरोबर संवंध जोडण्याकरीता विनविले."

ह्यानंतर हंसपादच्या नातवाचे व गोपीनाथ च्या नातीचे लग्न प्रमप्रदायाने पार पडले.

बेंबवर बोस्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
 “रावा! एके काळी गोपीनाथने रत्न-
 पादना व त्याच्या वडीलांना अपमान केला
 होता अशा स्थितीत रत्नपादन गोपी-
 नाथच्या नातीबरोबर आपल्या मुळाने
 लग्न कां करून दिले? त्याच बरोबर
 आपल्या अपमानाचा बदला घेण्याची
 चांगली संधी मिळाली असताना त्याने ती
 कां घालविली? काय ह्या पाठीमागे
 त्याचा उद्देश एक उदारसौल्य म्हणून
 घण्याचा होता? एक लक्षाधीश त्याच्या
 घरी लग्न संधी ओढावयास आला म्हणून
 होता? ह्याचे समाधान कारक उत्तर
 दिले नाहीस तर तुला माहीतच
 आहे की, तुझ्या बाब्याची शरभर
 सकळे होऊन तुझ्याच पायावर खोळ
 लागलीस”

विक्रमादित्य म्हणाला-“गोपीनाथन
 काही नुक केला नाही बर, त्याचा
 बवलाच व्यापला पाहिजे तो एक चांगला
 अनुभव व्यापारी होता सधुस प्राप्त

न राख्यास तो नुक व...
 तसोच तात्याचे सर्वजण जोडणाराचो लक्षणे
 असा विचार करूनच त्याने स्वता त्याच्या
 बरोबरीच्या संपन्न माणसाच्या मनाच्या
 बापत्या मलाचें कर्त करून घेत
 राखेबाद शक्तीची वस्तुन आऊन अथवा
 सायलीन एक मंडा लागारी वस्तु
 होता त्यामळे त्याला राखेबादच्या वस्तुची
 पूर्ण कल्पना होती

आता राखेबाद होणारचो गोष्ट-“तो
 एक लहान खेतकरी होता त्याला माहीत
 नव्हते की पैसा ह्या शोकात्मक अंतर
 जाणतो त्यामुळे त्याने गोपीनाथच्या
 नागव्याना अपमान मानले व त्याचा
 अपमान करणाऱ्याची संधी पाहू लागला.
 परंतु रत्नबाद मोठा व्यापारी होता
 त्यामुळे त्याच्या मनामध्ये त्याच्याशी मुठ
 घेण्याची भावनाच राखिली नाही

अशाप्रकारे राजाचे पौन संव हेतान
 वेताळ प्रेताकडू अदृश्य झाला व आठवड
 पाऊन कोवळू लागला. (कल्पित)



रत्न मदतनीस

चंद्रपुरच्या जमीनदाराकडे केवाव नावाचा
 दिवाण कित्येक वर्षांपासून काम
 करीत होता. आता तो म्हणतारा झाला
 त्यामुळे जमिनदाराला वाटू लागले की,
 त्याच्या मदती करीता एका मापसाळा
 नियुक्त करावे.

ही गोष्ट समजताच कामाच्या आधेन
 गावातील रामभद्र व शिवधद्र दाप
 तरुण जमिनदाराला भेटावयास आले.
 जमिनदाराने दिवाणाजीला त्यातील
 एकाला मदतनीस म्हणून निवडावयास
 सांगितले.

दिवाणसाहेबांनी प्रथम रामभद्रला
 जोलावळ व म्हटले-“जमीनदारी
 नागव्याना वनेक संकटाना सौंद याचे
 लागने एक समस्या मुळाच्या समस्ये कारखी
 रडण नाली परंतु अथवा वेळी जे
 संकट जे त्यावेळी ते कोणत्या तऱ्हेने

सौंदबल जाते हेंच महत्वाचे असते स्थाने
 दुसरी समस्या उत्पन्न करणे बरोबर
 होत नाही.

रामभद्रने त्याचे उत्तर देत म्हटले-
 “साहेब, ह्या पूर्वी भी वनेक जमिन-
 दाराच्याकडे काम करून मशाब अनुभव
 प्राप्त केला आहे

ह्यावर दिवाण केवाव म्हणाला-“एका
 कचेरीतील अनुभव दुसऱ्या कचेरीकरीता
 किती लागवयाक होत असेल हे मला
 माहीत नाही परंतु भी इथल्या दिवाणी
 वद्दल सांगतो, इथे किती तरी कामे
 संकटाना घडून येतात त्याच बरोबर कठीण
 असतात ह्या सर्वांना एका पद्धतीस
 नसून कसून घण्याकरीता काही उपाय
 अवलंबास सांगे

माझ्यावर जी संकटे येतील त्याचा भी
 मधीरतेने विचार करून नगण विचारपुनक





प्रसंगावधान

भुवराणी जीचे धावेकडे एका नावेत घडून नागावली नदी पार करून पलीकडच्या तोंरावर आऊन पोहोचले त्यांना तेथून नार मेलून डूर असलेल्या विक्रमपुरला जायचे होते. एक घोडागाडी विक्रमपुरला जायला तयार असली दिसली.

ते जीथे यात्रेकरू घोडागाडीत बसून बसले चीहकडे काळकुट्ट अंधार होता. रस्ता जंगलातून जात असल्यामुळे जागो-जागी मरेक लहटे व खोचळले होते. घोड्या वरवर गाडी गेली नाहीत तोच एक अस्त्रळ आपल्या दोन पिल्लांना घेऊन दरयाच्या सध्यावर जमं असलेले दिसले. गाडीचा आवाज ऐकताच ते अस्त्रळ पळाले व झाडात जाऊन लपले. ते पाहून त्यातील एक यात्रेकरू म्हणाला—“खंगलेच झाले त्या अस्त्रळांनी आपल्यावर हल्ला केला

नाही. मला तर वाटते रात्रीचा इमान करणं ह्या तारखा भुलपणा नाही.

त्यानंतर थोडे पुढे गंग्यावर त्यातील दुसऱ्या एका यात्रेकरूनी गाडीवालाला गाडी थांबवण्यास मागितली. गाडी थांबताच त्यानं झटपटात आली उडी टाकली व आपल्या जंगलवाच्या जातून एक बारदार समवाय बाहेर काढून आगाने रडायला म्हाल— तुम्हां शरमिवाचे नाव एकलव्य असेल. मी ह्या अस्त्रळ व सिंहावाधा पेक्षा भयकर माणूस आहे. इथे सोडूबाजूला जंगलात पड्यात माझ्या हुकुमाशिवाय काही चालन नाही. माझ्या सांगण्याप्रमाणे झुळा. आपापसी घन-दोलत व दागदागीने देतात. त्यांच्या केसालाही मी बळका केवत नाही. परंतु जं कोणी सायला कां कां करत व आपल्या बजाव्याकरीता भोरतात त्यांना ह्या तलवारींनी कापून ह्या दरीतून मी

आणो करून देतो तुम्ही एकलव ना ? ते मी काय बोललो तुम्ही सर्वांनी आपापच्या जवळ व नाही असेल ते मला वा.” असे म्हणून त्याने जंगलवा जवळचे एक कापड घाली अघारण.

वाकीचे तिथंजण नीतांने घरघर कापू लादले व आपापचे दागीने व पैसे काढून वेळ लागल तेवढ्यात गाडीवान आपल्या हातातील चाबूक हुवेत उंच उडवत गर्जल म्हणाला—“अरे लुट्या, चोरा शेरसिंह तू आहेस काय ? तू जेव्हा गाडीत बसून बसू लागलास तेव्हाच तुमी हुष्ट हुष्टी मला समजली. परंतु मी गप्प बसलो मी शरवतीपुरच्या जमिनदाराने तुला पकडून बागव्याकरीता पाठविलेला

गुप्तहेर आहे.” बसे म्हणत तो शेरसिंहाच्या जवळजवळ आऊ लागला.

गुप्तहेर आहे म्हटल्या बरोबरच फोर बायस कापू लागला ते पहाताच वाकीच्या ना चोर बाला व निवासी त्याला बळक पिटविलेला सुरवात केली व त्याला बंदस-मार विला. गाडीवाल्याने त्याचे हातपाय दोन्ही बावळ व त्याला गाडीत टाकलं. तत्वर गाडी विक्रमपुरला लागली. रस्त्यात एका यात्रेकरून त्याला विचारले—“ह्याचा जयं मला की, वाटसरूना लुटणाऱ्या ह्या डकुला पकडव्याकरीता आपल्याला गाडीवाल्याचा केव घ्यावा लागला ही बोष्ट प्रयत्न सांगितली अस-तीत तर आम्ही बाबरओ नसतो.



'ह्या भिन्नोत्तर ह्या शेरोंसह माझ्या हातात बंदी झाला असता म्हणून काही कां होवो आम्हा ह्या लुट्याचा खळ संपादित केला' गाडीवर अति उत्साहाने म्हणाऱ्या गाडी विजयपुराचा पोहोचली गाडी बसविले कोतवालाच्या घरासमोर गाडी थांबवली व शेर बाजविले कोतवाल बाहेर आला व गाडीत बसविलेला पाहून आश्चर्य करीत म्हणाऱ्या 'मुत्तया गाडीत प्रवात करणारे लोक शूर व पराक्रमी विसत आहेत मोनडी ह्याचा बंदी केलेला मो हाका पकडण्याकरिता अनेक योयना वाहत्या परंतु ह्याला पकडू शकलो नाही कोतवालाच्या तोंडून हे एकताव ते मात्री आश्चर्य करीत म्हणाले-"साहेब ह्या लाकूला पकडण्याची हिंमत व धैर्य आम्हाच्या कुणाच्यात आहे? गाडी वाहत्याच्या कपात असल्या पावोतीपुरच्या जमिनदाराच्या ह्या गुप्त हेराने ह्याला पकडले. शेवटी शेर अमजी हिंमत वाढली व आम्ही शेरसहसावर हुट्ट

परतो ह्यांनी शेर आम्हाच्या घराचे न सग तीचे रक्षण केले. अन्ही सकाळ सारंग की आम्हा ह्याचा उत्तीत स्वरूपात सत्कार कर ह्या मोठ्या एका कोतवालाच्या जिवन वाटला व तो गाडीवालाला म्हणाला 'आम्ही कमीतही हिंमाय पावत आहो' ह्या गुप्तहेर केवळ पाहून आश्चर्य करीत म्हणाले "साहेब, आम्ही भीषण होतो कोणोही गुप्त, बोर बरोबर कोणी कां असोना. एकाचा पकडून व आम्हाच्या आम्हाला लज्जास्पद होते ना! म्हणून मी गुप्तहेर असल्याचे जादू केले." कोतवालाने गाडीवाला व त्याच्या जमिनदाराची मोठी तारीफ केली. हि मातमी एका पार्कतीपुरच्या जमिनदाराचे दुसऱ्या दिवशी मातमी मोठी सभा भरवून लज्जासिन्हाचा प्रसंगावधानाचे शौर्याचे व साहसाचे पुन्हा पुन्हा कौतुक केले. व त्याला मोठी देणगी देऊन त्याचे जमिनदान केले

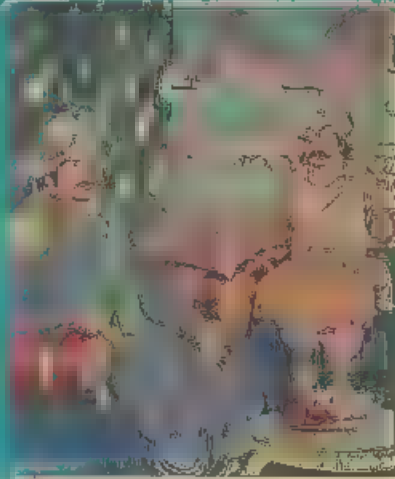


पाप्याची फोटो

अहमद जेव्हा काशीवर राज्य करीत होते त्यावेळी बांधवमत्वांनी गुप्त नावाच्या एका गरीब शेतकऱ्याच्या रूपाने जन्म घेतला. तो जेव्हा वयात आला, त्यावेळी तो आपल्या आईवडीलांचे पालनपोषण स्वतःच्या कमाईने करू लागला. थोड्या दिवसानंतर त्याच्या वडीलांचा वैधान्त झाला तो दिवसभर कष्ट श्रम मेहनत करी परंतु तेवढ्यात त्याचे व त्याच्या आईचे पीट भरत नसे. त्या देशाच्या राजाला शिकार खेळण्याचा भयंकर नाद होता. तो मंडीत जंगलत जाऊन शिकार करीत असे एक दिवस राजा शिकारीला गेला असताना एका हुश्याचा पाठलाग करीत वरतून लांब गेला व त्याने आपला बाण सोडला बाण लागून ते इरीण मेळे वळण्यात कोणीच नसल्यामुळे राजाने इरीणाचा

जाड्यावर उतरून घेतले व परत तेऊ लागला 'दुपारची वेळ असल्यामुळे कडक जून पडले होते शिकार खेळण्याने व इरीणाचा उबलून आणल्यामुळे राजा क्षुपयकला होता. त्या परिस्थितीत एक मोठ्या वृक्षाच्या छायेत त्याला अत्यंत जल्हाददायक आहू लागले म्हणून त्याने त्या इरीणाचा हाडाच्या सावलीत टाकले व तो हाडाचा टोकून विश्वातों वेऊ लागला अचानक राजाच्या समोर एक शहारासस आला व त्याच्यावर जोरजोरात किचाळून ओरडत म्हणाला-"मी तुला खाऊन टाकीन." "तू कोण आईस? मला खाण्याचा तुला काय अधिकार? राजाने शहाराससाचा विचारले." "हे आई माझे आहे ह्याच्या सावलीत जो कोणी येतो ह्या सावलीच्या





जमिनीवर जो कोणी पाय ठवतो. त्याला खाण्याचा मज्जा अधिकार आहे' असे ब्रह्मराक्षस आहे.

राजाने बोडले पंधोरपण विचार करीत म्हटले- 'तू काय फक्त आजच्याच आहारावर भागवतास? कां? रोज तुला आहार पाहिजे?

'मला तर रोमच लागला पाहिजे!'

ब्रह्मराक्षस म्हणाला

मग तू जर मला आज लागून टाकलेस तर तो श्वेत केशा मुटणार, जर आताके जाणें ह्या हरीणाला लागून लागलेस व मला सोडून विलस तर पहा! मी ह्या देशाचा राजा आहे. म्हणून मी रोमच्या

रोज तुला आहाराचा अधिकार देईन. राजा म्हणाला,

ते ऐकून ब्रह्मराक्षस अतर्दीत झाला. म्हणाला, 'तर तुला मी सोडून देता पण एका अरीवर ज्या ठिकाणी मला बरोबर जाणें मिळणार नाही त्या ठिकाणी स्वता घडून तुला लागून देऊन त्यानंतर राजाने त्या ब्रह्मराक्षसाच्या लागणात दिले व तो परत राजधानीला परत आला व त्याने सर्व घुसात आपला मंत्र्याला सांगितला.

मंत्र्याने राजाला हसजावित म्हटले- 'महाराज! आपण काळजी करणासायस काही नाही, आपल्या मुत्तगात खूप कंदी आहेत ब्रह्मराक्षसाचा आहार म्हणून त्यातील रोज एकाला पाठवून देतो

त्या दिवसापासून मंत्री ऐकेला कीसाला रोज ब्रह्मराक्षसचे खाणें घेऊन अंगलात पाठवून काढला, असे काही दिवस बरोबर चालले

बोडया दिवसानंतर खरे कंदी संपत मंत्री घाबरून बेंडला त्याला सुचेल त्यान दबडी पिटविली 'जो माणूस खाणें घेऊन जमलात रहात असले-या ब्रह्मराक्षसाच्या वस्तीपाशी जाईल, त्याला राजा एक ह्जार रुपये दक्षीय देईल'

तो दबडी ऐकून पुतळुला खूप आश्चर्य वाटू लागले 'तो मनात म्हणू लागला,

या एवढा बरमर जीव तोडून काम करतो तरी मृदा धार लांब्याची मागी हातो येत नाहीत पण ब्रह्मराक्षसाचा आहार बनलो तर मला इतके रुपये मिळून जातील

ज्या विचार करून पुतळु आपल्या आईला म्हणाला-'आई, मी लागून घेऊन तो ब्रह्मराक्षस रहातो तेथे जाईल मला एक ह्जार रुपये मिळतील, त्या पैशांनी तुला आमुष्मभर सुखात रहाता येईल

'वाळा हा'अशी मला कडाची कमी नाही मी तर वानदात आहे तुला कुठली जगाणाची काहीही नकरी नाही' पुतळुची आई म्हणाला

अर्दी, माझाकर कोणतेही मकड यणार नाही मी चांगला मुलान परत घेईन" असे म्हणत आईला समजावत तो राजाकडे निघून गेला

त्याने राजाला म्हटले 'महाराज, जाण मला आपल्या ब्रह्मराक्षस जतरी व तलवार बाबि घोण्याच्या भाक्यात ब्रह्मराक्षसापरीता बल द्या, ते घेऊन मी जमलातील ब्रह्मराक्षसाच्या वस्तीपाशी घडून जाईन'

अत्र घेऊन जाण्याकरीता इतक्या वस्तुची काय जबर?' राजाने विचारले

ब्रह्मराक्षसाला पराभूत कायला घेऊन ब्रह्मराक्षसात सांगितले त्यानंतर पुतळ



तलवार हातात घेतली ब्रह्मराक्षस पायात घालून व दुसऱ्या हातात छतरी घेऊन, सुवर्णपात्रात असलेले घुपारच्या सुमारख ब्रह्मराक्षस जेथे रहात होता तेथे येऊन पोहोचला, परंतु तो आवाच्या सावलीत गेला नाही त्या आवापासून जरा दूरवर छतरीच्या सावलीत उभा राहीला

ब्रह्मराक्षस खाचीच वाट पहात होता, तो म्हणाला-'तू अन्हातून मरण काढ चालत आला आहेस, घकला असला तर इथे आडाच्या सावलीत घेऊन आराम कर'

'नाही मला ताबडतोब इथून परत जायचे आहे, मी तर फक्त उण्यासाठी

लाजे घेऊन आली आहे हे बरे." असे म्हणत पुतूने सुवर्णपात्र उगडत खाली ठेवले व तलवारीने झाडाच्या सावलीत ठेकलळ

पुतूच्या मुक्तीने ब्रह्मराक्षसाचा अंतर्ज कोष आला व त्याने किचाळत म्हटले- 'मी माझ्या असावरीवर अन्न घेऊन योण्याच्या सुखा खाऊन ठाकत असतो'

"एण बाई राख तुला मला खाता पायजे नाही. मी तुझ्या झाडाच्या साव- लीत आलो नाही त्यामुळे तुला मला खावचा कोणता अधिकार आहे?' पुतूने विचारले

"हा तर खरा घोका आहे, दगाबाजी आहे म्हण' मला तुझ्याचो काय करायच' मी सगळ जाऊन राजाचा खाईन" असे म्हणत ब्रह्मराक्षस उसळून उठला

तू कागऱ्यातरी जन्मत भयंकर महा- पापे करून बऱ्या प्रकारे ब्रह्मराक्षसाचा जन्म धारण केला आहेस त्यामुळे राक्षस बनून ह्या झाडावर घेऊन राहीला आहेस

असा निच जन्म धारण करून तुला तुला अककल जागवर आली नाही ना? आताही उखीर नाही आपले मन बदल." असे म्हणत पुतू त्याच्यावर रागावला

त्यावर ब्रह्मराक्षसाने काळजाच्या स्वयंन विचारले-"साण' मग मी काय करू? ह्या ऐका चांगले माझ्या घालविण्याचा काही उपाय आहे का?

तू माझ्याबरोबर राऊंवासीला नसे व तेथे किस्म्याच्या वरदानावर पहारा द तिजे मी तुला सात्वीक जाहारा पाठ विण्याची व्यवस्था करतो, तेथे मानवाला फाडून खाण्याची जबर नाही ती सवय तू सोडून दे' पुतू म्हणाला

ब्रह्मराक्षसान ऐकले. पुतू शिंचत परत आलेला पाहून राजाला अत्यंत मास्चये वाटल. तेव्हा त्याने सर्व घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली राजाला अनिष्टाय परमानंद झाला व त्याने पुतूला आपला सेनापती केले व त्याच्या सल्ल्याने तो मुत्ताने राज्यकारभार करू लागला



त्या क्षणात ब्रह्मराक्षस जेवण सर्वत्र पावलेला त्याने त्याचा जिवंत घेतला आणि त्याला दिला व अपमान केला. त्याच्या दिवलेला बाल गंगाधर टिळकांनी (१८३३ ते १९२०) एक जबरदस्त नळगळ मुक्त केली ते श्रवत पर्यंत भारताच्या इतिहासा प्रमास पात्र बनले व मोठ नेता बनले

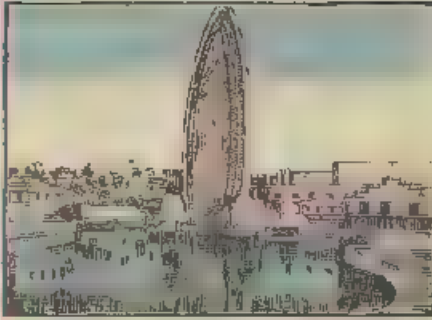
स्वतंत्रतेचा संग्राम

आपला भारत देश संस्कृति करीता खूप शक्ति आहे. विदेशी शोष कारभार करू लागले त्यांना भारताचा वेगळ्या मानकाने दृष्ट्या करीता संग्रामापेक्षे एक प्रकारची नवी विवता व जागृति निर्माण झाली इतकामध्ये शिकण्याच्या क्षमतेच भारतीय विद्यार्थीनी "ओट्ट एण्ड व डायर" नावाची स्थापना केली



१९०६ मध्ये मुस्तला राष्ट्रीय काँग्रेस महामंडळे कायदेमंडळ भरले होते त्या सभेत बॅरिटरिक व अरविंद घोषनी नव्या तत्वात मांडला को भारताना पूर्ण स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे झाले हाचे समर्थन करण्या करीता अरविंद घोष ह्यांच्या बळगळेमध्ये वेगळ्या क्पान मागरीह करताना टिळ-





जो जलचर ल वागले हेन्नाहास 'रवे
अ ये तेथे न्यावळी मरणागतीं शास्त्र
मालेन्ना जणकार्थि ह्म एक व घेने गेल
देशाकरीता स्वतंत्रता मिळविण्यासाठी
हूनन नवार्थ म्हणून जन भाषांने पुरे
प्रदेशातील ह्मणारी जीव जगतात
पुणर्वर्त व 'अन भाषा' भरा विरज व
स्वतंत्र व 'अजिण्त ह्म' ने आज सुद्धा
आपल्या लोकांमार्फत दिके जाते



सुखी कोण आहे?

स्वातंत्र्य वळणारीने मगच स्वातंत्र्य येता
व्यान्वळत ल'प्रदेशात बरीत अन्व
प्राप्तता प्राप्तविणाना भाषा ने तेथे
अनन्व रोमाना वामुन ह्मणून आर्थात
ह्मण व तेथेच त्यांनी प्राप्त पाण
मोडण



स्वातंत्र्यपट मगच्या बारी स्वतंत्र
आत्मज्ञान प्रमुख नेता बरेच ह्मण
आत्मज्ञान व स्वतंत्रता एक वेगळे व
प्राप्तता प्राप्त मिळ बनवणाऱ्या
महोत्सव विधीमार्फत कर लावले
म्हणून गोष्टीची संघर्षाचे घेऊन
ह्मणारी लोकांनी कर घेण्या लावून
केले व महोत्सव मग्यार करून लावले
वर्ण बंदी घाले ह्मणून अनेक प्रकारचे

प्राचीन काळी मालव देशावर सुकेत
नावाचा राजा राज्य करीत होता
तो म्हणजेच विलासात मग्न असे त्यामुळे
त्याच्या ताबावर त्याची खोटी स्तुती
करणारे अनेक जण होते न म्हणत अपते-
'महाराज, आपल्या एवढ्या समोर इतक
सुद्धा फिका पडले आपल्या क्षात्रात
अनेकल घन कुबरांसाठी कितीतरी पटीने
जास्त आहे तुमची त्याच्याची तुलनाच
होत नाही. ह्या जगतात सुखी कोण आहे?
असा जर प्रश्न आला तर सर्वात प्रथम
तुमचेच नाव घेऊन मगच दुसऱ्याचे घेणे
योग्य' असे स्वार्थमुक्त बनून जोही
खोटी राजाची स्तुती करीत असेल
एकदा राजाच्या दरबारात मानभक्ती
नावाचा महात्मा गाढा त्याच्या महात्मते
विषयी राजान प्रथम बरेच एकले होते
म्हणून त्याचे स्वागत करीत राजा म्हणाला-
'महात्मन्, आपल्या पायबुलीने माझे
राज्य पवित्र बनले असे म्हणून राजाने
त्याची पादपुजा केली आणि पंचपक्वान्न
जवाचयास वाढून त्याच्याकरीता दरबारात
एक संगीत कार्यक्रम आयोजित केला.
मानभक्ती व सर्व पाहून गप्प राहिल्या
महाराजा सुकेतला वाटले की हे सर्व
पाहून लोक स्वार्थी स्तुती करतात तरी तो
करेल. परंतु त्याचे गप्प बसणे राजाला
बरोबर वाटले नाही त्याचा उत्साह भाव-
ळला. त्याला ते पाहून ह्मणले नाही
राजा म्हणाला 'महात्मन्! आपण अनेक
देशांत भ्रमण केलंय पाहता सादरचा सुखी
तुम्हांला दुसरा कोणी वाडळला का?'
चावर ज्ञानधरी म्हणाला 'आमच्या
गावात स्वदेशी नावाचा एक भाणूस रहात
होता पाका सर्वात सुखी म्हणून म्हणता
वईल''



“स्वकंदी ? कोण आहे तो ? मी तर बाळपयेंत असे कोणतं नाव एकळ नाही ही गोष्ट बाईबाईची आहे” राजा म्हणाला “हि गोष्ट सरी आहे की, स्वकंदीने तुम्हासारखे यश मिळविले नाही परंतु ती सर्वत्र सुखी आहे हे वक्की कष्ट मोळ-मजुरी करून त्याने आपल्या मुलाबाळांना सुखात ठेवले नातपडाचा मंडीवर खेळवले कुठल्याही प्रकारचे चढ उतार न होता त्याने आपले आपुल्य झाल्यास शेवटी साठ वर्षांचे आयुष्य आपल्या मातृभूमीवर मुद्द करून वीर मरण पत्करले.” ज्ञानघनी म्हणाला “ठिक आहे हे तर सांगा की कमीत कमी स्वातंत्र्यनंतर तरी साक्षा वंवर कायतो

का ? थोड्याव्या खेदानं राजानं विचारलं “नाही नाही, स्वकंदी नंतर त्याच्या शान लहान भावांचा संवर लागतो ते जो राज्या गावने म्हाणारे होत नंतर दुरित्याचं निमळ पवित्र हृदय व परांपराची जल न शबट्या घेऊन पतन त्याचं देखणी आपल प्राणपण केले ज्ञानघनी म्हणाला “ह्यावर राजा नाराज झाला व ओरडत म्हणाला-“ मी असा विचार करून आपला मनातील योजना काढल्या पण अ इत्या म्हाणत अशी गोष्ट शोभून दिशून नाही काय ते गरीब लोक माझ्यापेक्षा सुखी असतील काय ? एकलोच तर हुत्तलोच ”

ज्ञानघनी म्हणून म्हणाला “राजन् आपण कशाचा निराश होला हा गोष्ट तितकीच सरी आहे की हे ऐश्वर्य व वैभव मुद्दाला स्वताला सुख मिळवत देते परंतु हे विमळ नका की ह्या जगात कोणतेही गोष्ट साधन नही कोण सांगू शकले की, आपण अस ऐश्वर्य कित्ती दिवस सांगू शकू व शेवट शयंत आपल्याला जीवन सुखमय जगता येईल.” असे म्हणून ज्ञानी वारल्या वाटेने निघून गेले.

‘प्रभु आपण हांची पांढरी दाही पाहून घोंका खाल्लात व त्याचा योस तो आदर सरकार कलात “नादवाला मळाची चव काय” म्हण’ प्रमाण होला तुमच्या

एवढेच व मुलाच्या वादनीत काय माहोत ? सर्व जगात जर सुखी कोण असले तर सुकृत राजाशिवय दुसरा कोणी नाही महाराज ! सुकृतचा जय असो ! असे म्हणत त्याच्या चाहीवाजूला असलेल्या त्याच्या राजभारती याची स्तुती करीत कणवकार केवळ राजा मुद्दा ज्ञानघनीने सांगितलेल एक दुस्वप्न आहे असे समजून विमळत गला

एक वर्ष उलटले एकदा राजा गाठ निहंत असताना राजाला एक आवाज ऐकू आला- ‘राज् अंतपुरात घुमला आहे’ राज् आला आहे’ ती आश्चर्यचकीत होऊन उठून बसला तेवढ्याच राजभटाने येऊन सांगितले “प्रभु ! आपले राजा म्हाबलने आपल्या सर्वजंमसु विलयावर हुत्ता केला आहे आपल सैनिक त्याला तड देत आहेत पण वाहा उपभास न हा

दुसऱ्या क्षणीच-‘ महाराज म्हाबलचा जय असो असा घोषणा देत गुप्त्या सैन्याने किल्ल्यात प्रवेश केल्या स्वत राजाने पाहिला.

सुकृत राजाने विचार केला आता एक क्षणाचा जरी विलय लावला तरी जीवाला बाका आहे म्हणून त्याने केवळगत अंगा-बाणा राजाना वप राकून टाकला व साध काढे घातले पण तेवढ्यात त्याला मज्ज



सैन्यापतीचे शीरटणे ऐकू झाले-“कोण पळून काढला आहे. त्याला पकडा.” तेवढ्यात एका क्षण सैनिकांनी नलपार गगरी ते पाहून राजाका वाटले आता जगण्यापेक्षा मग्न जाग उत्तम असे समजून तो समीर पल म्हणाला-“मी वण पहाली माग पाहू’ त्याच वेळला राजाच्या वरंवर त्याचा मुका झुलगा होता त्याने आपल्या वडिला-वर वंणारे अकट बोळवले व तो जोर-जोरात ओरडून म्हणाला-“हे माझे घडील महाराज मुकेंत आहेत त्यांना माझ नका’ आश्चर्याचिने गोष्ट घडली त्या भीतीने मुक्ती राजकुमाराच्या तोंडून शब्द बाहेर पडले राजाचा वध राखवास वेळला

सैनिक क्षणभर थांबला व त्याला पकडून त्यान महाबलच्या समोर उभे केले.

महाबलने विचार केला की, थान्हा जिवंत ठेवणे योग्य नाही त्याने आपल्या शिपायांना हुकूम केला की- "ह्याला जिवंत जाळून टाका."

महाबलचा हुकूम मिळताच चिता बनवली, व त्याच्या मध्यभागी राजा सुकंतूला उभे केले. ते दृष्य पहायला असे लोकसुद्धा होते की, ते राजाची छोटी स्तुती करीत असत.

सुकंतूने जेफेर आपली दृष्टी बळवून पाहिल किल्ला जैतपुर बांग, असे एक एक थाण्या दृष्टी समोरेन निघून गेले तो असा विचार करत रहा लागला "ह्या क्षणी हातली कोणतीही गोष्ट भांडी नाही बरेरे! एका क्षणात हे परिवर्तन घडले.

महाराजाचे वैभवपूर्ण जगलेले जिवन संवर्दी कक्षा तऱ्हेनी धपूण होत आहे. ज्ञानधनी म्हणत होता तेच खरे होत- "कोणतीही गोष्ट शक्य नाही! ह्या गोष्टीचा मंत्राज

लावला जात नाही. की जीवनाच्या छत्र टाक्या घटके पर्यंत सुखी कोण आहे? व दुखी कोण? हे वाच्य खरोखरी गुण्याक्षरांनी लिहिलेला शोग्र आहे. असा विचार करीत असतांनाच चितला आग लावण्यात आली.

तो गदगदून रहा लागला ज्ञानधनी! ज्ञानधनी! महाबलने तो सन्ध एकदा तो विचार लागला हा ज्ञानधनी कोण आहे?

तेथ जमलल्या लोकांनी सर्व कहाणी सविस्तर सांगितली त्यावर राजा महाबल विचार करू लागला- ही गोष्ट खरी! कोणाला माहीत की कोणावर केव्हा कशी परिस्थिती येईल. ह्याधर्मी नरी भी स्वतःला महान समजतो पण ठाऊक तऱ्हा माझे मरिष्य काय असेल पुढच्या क्षणी काय होईल खरे तर सुकंतूला भारण्यारा भी कोण? असा विचार पनत राहाच, त्याला मनोपायून पंचांततव होऊ लागला. महाबलने ताबडतोब पत्रां विकसिण्याचा हुकूम सोडला व सुकंतूला आणापासून बांधविले.



कण्ठाचे धन

राम वीस वर्षांचा दुरुण होता तो जसम विकला सवारकडा बव्हता नरी त्याचा गारण्यात एक नंबरचा पटाईत होता. त्या पटा गावातील सर्वजण त्याच्याकडून गाड गाड कप्पा माखून काम करून घेत. राम शरीर स्वभावाचा असल्यामुळेच काय राग मीठ लोक त्याने केलेल्या कामाचे श्रावर घेते त्याला देत नसत त्यामुळे तो त्याला उदरनिर्वाह करण्यात रितात वर शकत राहता व त्याला अनेक बऱ्या भावांचे लावत.

याच वाढत सीता नावाची एक मुलगी रहान होती रायचे सन सीतेवर प्रेम होते सीतेलाही राम यनापासून वावळत हाता भरतु सीतेच्या बडीलांनी राधला वाचापुन म्हटल अरे राम तु अर्थन सकाची आहेस रवामुळे तु आपल्या बऱ्या ला काबोही सुको ठेवू शकणार

वाहोस, बर तुझ्याजवळ कमीत कमी सपनीच्या तावाजाली बरी दोन एकर जमिन असेल तरच मी माझ्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी लावून देईन.

गंगाधरच्या तोंडचे ते एकदा राम जर्मत काळजीत पडला. तेव्हा सीताने सुप्तपण रामला येतून सांगितले- "तू धावक नकोस माझ बडील तुझ्यावर नाराज नाहीत तु जर माझ्या बडीलांना जरीचे घांतर जाणून घ्याल तर ते आपल्या दायांचे लग्न लावन देतील.

ताबडतोब राम गावातील सावकाराकडे गला व जरीचे घांतर मागू लागला सावकाराने निमळकोवाने म्हटले- ठिक आहे! मी तुला मस्की एक जरीचे पोतर देईन पण त्याच्या बदल्यात तू मला चार चोदीची भाणी लावयात पाहिजेत तू जाऊन चार भाणी घेऊन ये."





हमारे राजने २२ तक राकडे अरेख
कोम कर्क होते परन्तु भावकाराने त्याला
बरीबर पैसे दिले नव्हते नरा मुझा राक्षस
तिकडे जाणत वजन दुर्लक्ष केले होते.

त्यानंतर शाश्वतीस सनेक जणांकडे जाऊन त्याने वांढीची चार नाणी मागितली होती परंतु त्यातील कोणीही स्वाक्षा चार वांढीची नाणी थावपास उभार नव्हते त्यावर सग अत्यंत निराश झाला त्या विवसाणाकून त्याने आस्तस्य कष्ट करून ब घाला पिता एका वाठवडघात चार चांदीचे रुपये जमा केले.

ते वेळीं तें सरळ सावकाराकडे गेल्या.
बऱ्याला ती धार नाथी दंत त्याच्याकडून

प्यास जरीचे किलार भरतुन घेतल
 घनल व ती होलेल्या वडीलांकड जाल
 मोलेचा वाप ते घालत पहिल अयन
 मानहीत झाला व म्हणाला कि येथे
 विनयागमूनची पाणी इच्छा पूर्ण ह व
 बाहे मांग तुझी पंग काही इच्छ असला
 तर ती मी पूर्ण करीन मंगशी माझा
 विवाह करु या ' रामनं संतवयात मांगितल
 सोनेचे बडोल म्हणाल - राम तुज
 गूण कौतुक कारण्यामागेल साहेन तू माझ
 मंग वधू कंदम दने गुल कल्याण करो
 माझ्या मुलीचे लज व तुझ्यासे लावा दित वा
 ग हासी मयरी शाह ल लहरी ग मंगू मय
 दोघाचे मंग मंग मंग मंग

परंतु त्यामध्य एक विविध घटना घडली ज्या सावकाराकडून रामनंजरीची किनार बसलेले मोतार घेतले होते. त्याचा मुलगा बऱ्याच दिवसांपासून आजारी पडला होता परंतु मनागणार्हेने तेच त्याच्या उपाचार करू शकला नाही. तेव्हा सावकार एका मोठ्या भेतायल मर्या सापुने मुल जे तपासणी लेली व म्हण ला "तू जी पावे केलीस त्यामुळेच तुज्या मुलाचा आजारापास बाले मी हावरे जेपस शेतो परंतु त्याची किमत जे हावरे पट्टेजस सावकाराने त्याने म्हणजे मान्य नसले तेव्हा तावडतोडे सापुने त्याच्या मुलाला

दिलो एक आकाश तजका पावु माह
न गज सुभ्रु कह बं अ ले तानि
त्यज नानु अहिन भाव्य वान
भावकार आन्या मुलाव अवस्था पाह
नलचम आली

त्याने साधूकडे जाऊन हाचं कारण
 साय ते विचारले तेन्नां माघ त्याला
 म्हणाला तू हे घन व्याखाने प्राप्त केले
 माझे त्यामून, भास औपच तूच्या मूलच्यो
 श्रद्धां पडस राह्यो

'तू - शास्त्रानुक्त मिथ्याविचार मज्जा पाव
विग्रह तबच मान ओषध बराबर काम
दईल तू तू ठावाला सापकार रोज़श्रम
रोज़ तुझ्याकड भेजल लोक मेऊन आपलें

कर्म फल वसुधैव कुटुम्बकम्

घन साध्या हस्तात येईल तेंव्ही त्याच
 क्षणी तुम्हा मुलाची उन्वेद डबडवीत
 बरो होईल. 'साधुन साधकाराना वांगितके
 त्याप्रमाणे साधकाराने ज्या ज्या कर्त-
 दाराना पंत परत वडले ने पावो नवे
 वंसेत साधुच्या हातात पेश वळण मुरवात
 केली पेश जव्हा साधकाराने साधकहून
 मिळालेली वार चांदीची भाजी साब घडत
 साधुच्या हात ने येवेलो तंका आश्चर्य
 करण्यासारखी विचित्र घटने घडली
 दख्ख स्थितीने असल्यात. 'साधकारा
 मुलाचा साधकत उमेत जसका
 'हिच व्याप्य इक मिळवल्या सपरती
 थोडे तुम्हा वांगितकडने घन घेतलेस ते





तल ठपाना त्याच्या बदल्यात सध्या
दहा चांदीचे रुपये दिले परंतु त्याचा मुद्दामा
तसाच बंधुदानस्मृत पडून होता

त्यावर असतोय दखलवित्र गाव
म्हणाला-“असे वाटते आहे की त्या
गावात त्यामान धन कमावणारा कोणीच
दिसत नाही हि अव्यक्त काळजी वाटत र
नोष्ट आहे

तलाठी म्हणाला- सावू मलाज
सावकाराच्या मुलाच दुवण राखण्या
दिल्या वेळाने जे हात या तर मा
पण त्याच्याकडे जाऊन वेसे घेऊन येता
असे म्हणत तलाठी त्याच्याकडे जाऊ
लागला

तेव्हा साधुने त्याला साबित केले
“माझे म्हणणे लक्ष देऊन ऐक रामन
सावकाराच्या चांदीची चार नाणी दिली
हि जरी गोष्ट आहे त्यात राखेव कारणच
नाही कारण त्याने ते स्वकपटाने नमाव-
लेले धन होते ते सावकाराने बक्षिस म्हणून
त्याला परत केले बाता तो पेरत त्याय
पुढेक कमावलेला म्हणता अंत नाही जर
त्याशिवाय रामच्याकडे काही धन असेल
तर ते घेऊन ये” साधू म्हणाला

तलाठीने रामच्या घरी जाऊन साधन
सांगितलेली गोष्ट सांगितली तेव्हा राम
सिंता करीत म्हणाला “महंशय मो

काय करू माझ्याकडे या चार चांदीच्या
नाण्या व्यतिरिक्त एकही पैसा नाही

तेव्हा आचार होऊन त्यान ती चार नाणी
राम कडून घेतली व सावूला दिली नाहीत
ताचे तलाठीच्याचा मुलगा जाटवरून ताड-
कून उठून येतो त्याच दुवण अस काही
नाहीच झाले की कोणीतरी जावू करावी.

तलाठी आश्चर्य वाटून म्हणाला-“साधू
महाराज रामच्या त्या चांदीच्या चार
नाण्यांवर काहीतरी महिमा आहे त्याने
सांगितले की सावकाराने मला परत केलेल्या
चर चांदीच्या नाण्या व्यतिरिक्त काहीही
ही व तीच नाणी मला दिली. त्याच्या-
कडून आणून मी आपल्याला दिली

हि गोष्ट ऐकताच संतापाच्या आवेशात
मेळून सावू म्हणाला “ह्याचा जय असा
मो समजला की सावकाराने त्याला
दान भावनेन प्रीत होऊन बक्षिस म्हणून
दिले आहे बऱ्याच म्हणून दुसऱ्याचे धन जे
लोक आपल्याकडे ठेऊन येतात त्याच्याकडे

जशीच रोगराई पसरते. त्यामाने मिळ
विलेले धनच त्याचे रक्षण करते.” असे
म्हणत साधू तेथून निघून गेला

साधूने तलाठीच्याचा जो उपदेश केला
ते सर्व गावभर पसरले त्यांनी सब
लोकांच्यात भीती निर्माण झाली. कारण
कित्येक गावातील लोकांनी रामकडून
काम करवून घेतले त्यांचे योग्य मुल्य
त्वाला दिले नव्हते. त्याकारणाने गावातील
सर्व लोकांनी एकत्रित सहमत होऊन
सगळी जमा केली व राबळा एव घर व
दोन एकर जमिन घेऊन दिली

त्या दिवसापासून राम व सीता आपले
आयुष्य आराध्यात घालवू लागले.

स्वकपटाने व न्यायाने कमावलेल्या
पैसांचा महिमा सर्वांनी आपल्या डोळ्यांनी
पाहिला. त्यामुळे गावातील सर्व लोक
तशाच प्रकारे म्यायपुर्वक व कष्ट करून
संपत्ती कमावू लागले व रोगराई पासून
मुक्त होऊन, आपापले शिबत सुलाभना
धानाने घालवू लागले





एकदा मंगला व तिचा पती व्यंकटेश सोमवारच्या गोष्टी एका नात्यासल्या अन्नाकरीता गेल होते परत येत असताना त्या गावचा भांडवड्याचा बाजार भरला होता व तेथे केळ्यांचे सगळे विक्रीस ठेवलेले दिसले ते पाहून मंगलाच्या मनात एक बरे विकृत संभ्रांचा विचार आला

तिने आपल्या नवऱ्याला ती मोष्ट बोलून दाखवत म्हटले-“हे बाबा, इथे केळ्यांचे सगळे स्वस्त्यात असतात, आपण मुद्दा केळ्यांचा एक बरे विकत घेऊन जाऊ या.”

‘पूर्व केळ्यांचा सगळा मजूर आपण काय करणार, आपल्याला सोडीत मुल-बाळ आहेत” व्यंकटेश नाःजीने म्हणाला

बापण जर अर्धवट पिकलेली केळी मेली तर एक पंधरा दिवस तरी खाव शकतील, इथे जो घडू चार रुपयाला विकला

जातो तो आपल्या गावी इहा रुपयाच्या सफळी मिळणार नाही तुम्हीच बरे विचार करा” मंगला नवऱ्याला म्हणाली व्यंकटेशने बायकोला होकार दिला मंगलाने त्यानच्या मनात एक मठा घड पाहून तबकी केला व लागल्या नवऱ्याच्या खांद्यावर दिला त्यात कितीका फायदा होतो परंतु ती व्यक्तीच नव त्याला आपल्या शाण्यापेक्षा जास्त वाटू म्हणून मध्य रात्रीस त्याने तो बंद कराली उत्तरभला

त्याने जवळ जवळ अर्ध्या वाटे पर्यंत घड उचलून आणला होता त्यामुळे मंगला लुप खुशीत होती कारण बाजारा पाहून थारायित ती घड घेऊन मागला नोकर ने नशकीन दैन रुपयांपेक्षा कमी पैस घेतले नसते. आता एक रुपयात थारायित आणवला गेला असता

रुपयात व नोकर मळाली त्याला एव रुपया देऊन केळ्यांचा घड थारायित आणला त्यामुळे मन्त्रीन मुद्दा एक रुपया वा फामदा झाला त्यामुळे तिचा वाट मंगलात मानेवासा झाला

दुसऱ्या दिवसापासून केळ्यांच्या बडाली कळी एक एक करून पिकू लागली. ती खूब चांगली लागत होती त्यामुळे ते नवऱ्याच्या पोटातून खाऊ लागले हळूहळू त्याची भूक मंदावू लागली.

मंगला एक दिवस आपल्या नवऱ्याला म्हणाली ‘पहाता ना . बहो ! ह्या केळ्यांमळे आपल्या खाण्याचा खर्च मुद्दा किती कमी होऊ लागला आहे त्यात कुडा फायदाच झाला

केळी खाऊन खाऊन व्यंकटेश पूरा करी लून गेला व म्हणाला-‘आता बी काही केळी उरली आहेत ती थारायित खाऊन जाऊन टाक जाया त्याचा हव्यास पुरे.”

परंतु मंगलाने त्याचे म्हणने ऐकले नाही उरले त्याला खिन्नवट म्हणाली-“बहो ! एवढ्या दूरवरून कष्ट सोसून बी केळी आणली ती काय रुपयांना दान देण्याकरीता?”

काही दिवसातच घडाली सर्व केळी पिकून गेली तेव्हा मंगला म्हणाली-‘बहो, आता होवे खेवणाच्या, ऐवजी केळीच खाऊन राहू’

‘खर खर, मंगला केळ्यांच्या घडालील एकही केळी फुलाचे कोणाला थापण



तयार नव्हती त्यामुळे दावाचो जबाबदारी बंदल्यात केल्यास त्यालाही पूर्ण संपत्ती परत ह्याचा परिणाम मात्र विपरीत झाला ते दोघ हगवण व पोस्टदुखीच्या व्याधींनी वस्तू झाले

व्यंकटेश चं.च्या मुरात आपल्या बापकोला म्हणाला-“ पाहिलस ना ! तुम्हा हट्टीसचा आणि फांयदा. आता ह्यावर उपचार करायला तुझ्या बकतीवेक्षाही जास्तच खर्चाचा झाला आहे, आता प्रथम पोस्टदुखी पासून सुटका झाली पाहिजे ”ही पोस्ट छरी आहे, परंतु त्यावर एकच उपचार म्हणजे आपली पोस्टदुखी बंद होई पर्यंत उपवास करणे मंगला ठसवयात म्हणाली

परंतु आता व्यंकटेशाने तिचे म्हणणे मान्य केले नाही ती म्हणाला-“ उपासात आल्या दावांची वरीरे आणखीनच अपायक होतील त्यामुळे तो खर्च दुप्पट होईल मी ही पोस्टदुखी म्हणू नका शकत नाही ” असे म्हणून ती वैद्याच्या घरी निघून गेली

वेद्याने त्याला न्यायानुसार दत्त स्वरूप घेऊन गोळ्या दिल्यात प्रत्येक जबाबदाराने दत्त स्वरूपास मान्यता देऊ

दोनच दिवसांत व्यंकटेशाची पोस्टदुखी बंद झाली परंतु मालाची पाठ दुर्वा आम्बितच राहिली

खरा गाय समसाला कुपदा काला घायाको व्यधी लागली होत त्यामुळे नीत प्रत्येक जबाबदारी दत्त स्वरूपास मान्यता देऊन गोळ्या दिल्यात त्यामुळे असा पराक्रम होत होता

शब्दो व्यंकटेशाच्या वेद्याने घरा आणणे आता पडले- वेद्याला मंगलात केल्या स्वतः होता उपचार पाहून हेसु अल न्यून आणखीनच गळप देत म्हणाले मी त्या गोळ्या भुक्ता देत आहे मला मागितल्या प्रमाण गोळ्या घेतल्यास नरच तुला पट दुखी नष्ट होईल

परंतु दुसरी गोष्ट असा होती तो व्यंकटेशाने वेद्याला दत्तस्वरूप देऊन वेद्याने वेद्याने निघून गेली व मालाची पाठ



बुद्धाच्या आश्रमाचा निरोप कळताच कपिलवस्तु नगरातील सर्वोपे त्यांचे स्वागत करण्याकरिता सर्व नगर कुलांनी मुखाभूत केल सर्व लोकांच्यात आनंदीत्याह निमण झाला होता की, सर्व जगतात त्या निमण जन्मल बर्गवात बुद्ध आपल्या नगरातील रहाणार होते राज्याचा राजा सिद्धार्थ बत्तणारे होते परंतु ते विश्वाचे चक्रवर्ती बनले त्याचा अभिमान वाटून सर्वे नगरवासियांनी रस्त्यावर झुताच्या पांयधळ्या टाकल्या

आपल्या मुलांना केव्हा एकदा आपल्या बाहुवागात धरून नवदाळता जवळ राजा बुद्धांनाला मनातून वाटत होते

समस्त बुद्धांचे आगमन झाले अर्धोन्मिलीत तंत्राने व गभीर मुखमूद्राने निचलवात करुणाची मुर्ती बनलेले बुद्ध व त्यांच्या पाठीमागून हजारो लोक 'बुद्ध शरण गच्छामि', 'धम्म शरण गच्छामि', 'सध शरण गच्छामि', अशा जयजयकार करीत येत होते

तिवडे राजमहालात यक्षोधरा राहुल व महाराज बुद्धोदन राजवाड्याच्या पायन्या उत्तरेत मुलाची रेण्याची प्रतिष्ठा करीत होते. सारथी बैला आवागात धुवे जाऊन ख्या होता त्याच्या होळ्यातून आनंदीशु गळत होते. ते वास्त्या पायकांनी चक्रवर्तीने वाट पाहत होता

बुद्ध हातात भिक्षा पात्र घेऊन राजमहाला समोर आले राहुलने धावत जाऊन आपल्या वडीलांचे पाय धरले व नमस्कार





बुद्धा मित्राचे हात हा वर
गा "तु ह का" केला वसुधास अग
मृणत ने मदन कळवळ साधत आण
बुद्धा शास

बुद्धांनी आणण्या विलाचे शेके वगळता
ग रोव" घेतले व त्याच आण घा कुन
नवन घर घालू लायले अन्वया
मल सार मर्षी हतान राजा बुद्धाद्विनना
मुद्धाचा अर्थ प्राप्त झाला बौद्ध
छपाव सिद्धीव म्हणूनच राहते अर्था
आहे न मुक्ताव बुद्धाद्विनाच्या काताना
अमृतदाणी पक्क्यामाग्न वराल त्याच्या
भरवून उमळत या डाळ्यातून एक नुसत्या

केल अनेक विलास दशन देण के आणव्य
पत्नीच्या प्रसन्न वहायकड यशापरी एकटेन
नगरान पहात राहिला आता। तन मातंग
नमस्कार घातला व त्याच्या पोशाखा पक्षी
करीन अपराध दाखविलेले अशून त्याच
पय घेतल

बुद्धाच्या अतिथिपना करीता पुर साकल
मरागाज मुद्धा इनाये हान पदच न
प नम्र जे का व हतान मित्राचे व घातल
लळु पाडल ने नतिशय हाऊर
मिस्वर आन बुद्धा वहागाचे हाळीव
अनू रूपी भालता आनव्या मुक्ता व हून
तडफट लागल त्याच्या डाळ्यातून वळड
अक्षपास लाव आण या

केशव प्रकाशम व शिष्यासारखे वर
होन बुद्धाच्या लाड वर एक प्रकारचे
वजायलय चमकते हाने त्या बुद्धाच्या
अतिवचनी प्रभावान बुद्धाद्विनका उत्तरित
केल अशानेनुच शांतकड अपकारान
प्रकाशावडे व धोमास सुन सन्याकर
पाया खनक मय "बुद्धा अगण
गच्छामि" ऐन वानम त्याच्या मनगळावर
नारवार पडू लागल त्याच्या लाडूनह
न शब्द जाहेन पडू लागल राहून
मुद्धा रच म्हणत होता सवे संकाच्या
पाडूनहा नेच राण जाहेन गदन हु ने
अश धरा आन शीळ मिटून छनावर
होन ठऊन ध्यानेन म्हरन पत्परना

मृणत "बुद्धा अगण गच्छामि" असे
करीन हातो

त्या मिथीत बुद्धात हातुनच्या बोक्मावर
होन किम्वती म्हणत... शी मुक्ता आक्षेपाव
वहाकों, मु मुद्धा बुद्ध वगून घर्मावे न
मधेच प्रनकरण करीते भातवा करीता
साधेकता मिळवून देशील घाटून आहे
का? बुद्ध याचे तानव्य काय आहे? तुझ्या
धारणन कवळ मीच बुद्ध ताही उत्तम
धर्मावरण व अहिंसा पाळणारे सधे बुद्ध
हानत बुद्धत्व हीच मनवता आहे बुद्धाच
प्राप्त काणगा मत्तयच बुद्ध होऊ शकतो
असा पक्ष्य नम्र पारण करवारे बुद्ध व
ह्या जगात गाई चमण करतो बुद्धाच्या
हारा उपदेशीत वर्षीने मनःप्याच्या विवनाला
जणे पण मिळवून देते हा घडच खरा
पाववाला अतुकूल जाई

खालार यशोधरा आणत होळ उपनेन
बुद्धाकड निवळत दष्टी लाकत म्हणाली-
मश्या दो मुळा सतत ले अगच्छा
हानत भिक्षा कपन अंगर करत जाई
आचखत मी एक मुद्धा म्हणत राहिल
पन्नु आलापान मी पण मानव य
नक्षायमा करीता म्हणून एक सयासिरो
वनत आहे आप-यापावलावर गाऊल ठऊन
ह जोवन घानरण हान पाहो आता धर्म
आहे लाकरीता आणण तारी जातील



मय जात एक बौद्ध सध काढून द्या" असे
म्हणत यशोधरान बुद्धाच्या पायांना बाकून
नमस्कार केला

अशा तऱ्हेने यशोधरा होळ घर्माचा
अक्षीकार करणारी पहिला भटिला जाती
बुद्धांना मुगवान कपात पहाणाया
प्रथम अश्व वटून अशालया, खेवाला
गौतम बुद्धांनी पाहिले व त्याला आपल्या
शत्रुगदात ध्याकरीता ते पुढे शाल
ववस्थीत लावा बाकन हाष्टाग घालीत
वेधन त्यात नमस्कार केला तेव्हा त्याला
उठवून बुद्ध म्हणाल चेन्ना, कोणाहो
मनुष्य कितीका म्हात माठा बनला तरी
म्हालाही मोठ्याचाचा आदर केला पाहिजे



पावत होती. त्या भावनांचे एक वाचन
धर्माचरण विरा सृष्ट सजाव्या करुना
अ मध्य हृदयात अर्धवत भवितभाव उभाच
होत बाहेत धावता एक कवित्याली
संवेध जोडत जाहून तेव्हा कृपा आणण
आनंदाला भगवान मानून आम्हाला
जामच्या आराधनेच्या भावना व जोपासनाला
नये म्हणण्याच्या इच्छाला आनंदही
आणू नका

तेव्हा पसून बुद्धांना बुद्धदेव व भगवान
बुद्ध अशा नावांनी संबोधून आज लागल
अशा जन्म मर्त्यचक्र दंड आहे

शाक्यवंशानील स जक लोक मोठल
तर वाकल्या मगरी शोध धर्माचा निवडार
केला व त्याच बरोबर बुद्ध त्या अ देश व
उपदेशाचा प्रसार केला ते पुढे शिष्ट
वसल त्यांनी स्वर्गाची आपापली संपत्ती
संघाती कपित्थे केली व ते संघ धर्म
स्वेच्छन करायला तयार झाले

धनदल या युगवर्ती पायूनल बुद्धांच्यावर
उपभाव हाता म्हणून त्यात उपल जरांत
हाकून बौद्ध धर्माचा विरोध केला व
बुद्धांच्या विरुद्ध आरंभ एक संगठन
निर्माण केले.

बुद्ध कपिलवस्तू नगरातून जंक्कास
निघाल त्याच्या बरोबर अनेक अनुयायी
शिष्य व संघरा व शत्रुसही होते

त्याची पुजा केली पाविले त्या क्षणी तू
माझी पुजिलिथ आहेस त्या कपिलवस्तू
नगरातून ही विशाल जगात प्रवेश करून
देशाचा पुण्यात्मा तूच तर आहेस मी ज्या
मत्वाचा व धर्माचा बांधव ज्ञान प्राप्त केले
त्या आचाराला घडून कोणीही मला देव
भक्तला व माझी आराधना केली तर
ते मला शत्रुचकार नाही कोणत्याही
धर्माची आराधना अनुचित आहे भगवान
मानणे मुद्धा संवेध आहे खरे तर एक
गान्त आहे गान्त धर्माचे आचरण करण

बुद्ध संग्रहानाचें वचन ऐकून गंधर्वलेल्या
स्वरात जेव्हा म्हणाला "बुद्ध देवा! हसे
मानण्याने आम्हाला एक प्रकारचा आनंदच

वद्ध घाटने जातानी भुजाताच्या घरी
शिशू बनून गेल. बुद्धान भुजाताच्या
मुलाचा आशिर्वाद दिला आणि राहुलला
म्हटले "राहुल भुजाताच्या मुलाला तुम्हा
पाऊ मान तुम्ही बाबांनी पित वचून
भावांच्या प्रसार जागी वनमद वाना
नोडून त्रिपथ मानवनाकरीता कुटूब एक
आहे ही भावना जशीला पटकून घा

भुजाता बुद्धाची शिष्या बनून यथाधरा
बरोबर जाऊ लागला बुद्धांनी त्यांना
उपदेश केला की गृहिणींना धर्म चर
कराय चालू नये यापुढी पौढ धर्माचे
अवलंबन करून आपल्या मुलावाढांना
जन्म घातून वनवण्याच्या माता म्हणून
राहिल पाहिजे हाच संदेश सर्व मनुष्य-
जातीत पसरून त्यांनी धर्म पचलून करावे.

बुद्धान आपल्या अनुयायी व शिष्यांना
धर्मचरण संस्थापन करण्याच्या हेतूत
बाहुवाडला पठविल व नंतर मशोधर
व राहुलला मध्याबल की, त्यांनी परत
कपिलवस्तूला जाऊन बुद्ध संघोदनाची
देखनाल करावी व शत्रुसजाला धर्मात
जालव्यास सावावे

ह्यानंतर बुद्ध एकटेंच मार्तेंकंधण करून
सावळ व जंगलातून जाऊ लागले त्या
नयवर जंगलाने आन्वारीत करणारा एक
अमुलीमाल तावाचा दरेंडखोर रडून



होता त्याने भावनांची हत्या करून
त्यांच्या बीटांची मारून करून मळघात
बांधलेली होती. ती जोटे अशांची होती
की, की त्याच्या पावळून रक्षाच्या बाबीन
होत, आणि आपले प्राण पावविण्याकरीता
त्याच्या हातून मारले जात

अमुलीमालला वस वाग की, प्रकारे
आपण प्रभावशाली वनवण्याने लोक आपले
ताव एकताच दरघर कापतील

बरण्याच्या मध्यभागी घेत्यावर थांबा
काही भुराशी भेटवें त्या दस्ताने जाण्याच्या
बुद्धांना पाहून त्यांची निवारले 'स्वामी,
आपण त्या बाबुला जात आहात का?
बाळीस पत्रास माणसे धुकज बसल्याशिवाय



लिकडे जाण्याचे वाटस कुणी करीत नाहीत. तिकडे एक नवकर डाकू रहातो. एकदा कोणी त्याच्या हातात सापबळा, तर तो त्याला डार मारण्या निराय रहात नाही.”

बुद्ध त्यांचा म्हणण्याची पर्वा न करता त्या बरंप्रमाणे जाऊ लागले.

समोरून एकट्याच येणाऱ्या बुद्धांना अंगुलीमानने लावूनच पाहिले. ते आश्चर्यातून सगळ्यांच्याच काहीतरी लपवीत होते.

अंगुलीमान आपल्या हातातील रक्ताचे थपथपलेली अक्षरफीट मार असलेली कुन्हाड हुवेत उगारीत जोरात ओरडून म्हणाला-“तू काहीतरी लपवलेले आहेस. ते ताबडतोब माझ्या हातात दे.”

बुद्धाने मर्यादा करत आपल्या कानात लपवलेले मिलापात्र बाहेर काढले व अंगुलीमानाच्या हातात दिले.

अंगुलीमान ते उलट-सुलट करून म्हणाला-“उफ्! हे तर मिलापात्र आहे. तू भिक्षुक का असेनास. पण कायद्या शोधा करीता आलेला दिसलोस याद्वारा ममोर हुमत तिकाचे मिलापात्र घ्यायची तुम्ही हि हिम्मत! तुला भीती वाटत नाही. माहीत आहे का मी कोण आहे?”

“तू मनुष्य आहेस. मी सुद्धा एक मनुष्य आहे. असे असताना आपण एकमेकांना म्याथे काताळा ” बुद्ध म्हणाले.

“तू पला पावून आणला अण्डा देऊन आपले प्राण पावव. नाहीतर मी तुला मारून टाकेन. त्यानंतर तुम्हा अंगठा माझ्या माळेत अडकवीन.

तू मला मारून टाकणार, वस एवढेच वां! मृत्यू हा केव्हांना केव्हांतरी येणारच आहे. मारून टाक मला. आनंदात मी बराबयास तयार आहे. मात्र तू मला मारून टाकणार आहेस. उद्या तू मरणार आहेस. पण कायदे उद्या मरणाच्या वेळेस तू हुसत मरणाचे स्वागत करतील काय? मी कोणत्याही आप्याची हिंसा केली नाही. त्या संतोषानेच मी तुम्हा कुन्हाडी समोर आपली मान दाखवतो पण जेव्हा



तुझे अत्या तुझ्या समोर येईल. तेव्हा तू हसतमुख त्याला सामोरा जाशील का?" बुद्धानी विचारले.

हे एकदाच अंगुलीमालने डोके चक्का-बल्यासारखे झाले. तो कोणत्यातरी गहन विचारात बुडून गेला. त्याला स्वताने केलेल्या भयंकर क्रुथांची भाडवण झाली. तो भीतीने घरघर कांपू लागला. त्याच्या पापांना कोणतेही प्रायश्चित्त नव्हते. भोठा बापे करणारा मी मला क्षमा करणारा कोण आहे? तो दयाळू व्यक्ति कोण आहे? त्यात विचारात असतांना बुद्ध त्याच्या मनासमोर साकार झाले. त्याची महानता पुण्याई त्याने पूर्वी कैक वेळा ऐकली होती. वसेही ऐकले होते की, त्याच्या वृंष्टीला बाघ, हरीण, साप व मेंढी सर्व एकसारखे दिसतात. ते करुणाकर आहेत सद्धारक बुद्धा बुद्धच आहे. असा विचार त्याच्या मनस्त मोठ्याने साव घालत होता. आपला तो आश्वास मोठा होत गेला. "बुद्धे शरणं गच्छामि."

अंगुलीमाल! तो बुद्ध तर मोच आहे. तुझ्या करीताच मी येथे आलो आहे. तुझ्या हातात विज्ञावात्र दिले आहे. तू तुझे भुत काढवे आमुध्य सर्वे विसरून जा. आणि एका बुद्ध भिक्षुच्या रूपाने माझा शिष्य बनून बघा.

"बुद्ध भगवान! जसे म्हणत अंगुलीमालने बुद्धाच्या पायावर लोटाने वातले, व त्याला निवेदन केले." भगवान, फक्त मला साक्षात् उद्धार व्हावा वाटत असे नाही. माझे इतर अनुचर बुद्धा आपले शिष्य आहेत. जसे म्हणत अंगुलीमालने आपल्या सर्व साथीदारांना हांक मारले.

ह्यानंतर अंगुलीमाल व त्याचे सर्व साथीदार बुद्धाचे शिष्य बनले.

बुद्धाचा उपदेश ऐकून अनेक दृष्ट व अत्याचारी लोक मागील क्रूर जीवन माठवून पंचचातप करत बुद्धाचे शिष्य बनले. मित्र बनले. रथानी संघाची सेवा करीत आपल्याला समर्पित करून आपले शैव जीवन पुन्हा प्रतीत केले. चांगले मार्गक्रमण केले.

धंद्याचा धर्म

शिवपुर नाशान्या गावात रामनाथ नावाचा एक वैद्य रहान होता. तो गरीब लोकांचा फुकट उपचार करीत असे. त्यामुळे जे कोणी पैसबाजे न्याया पैसे देत ते तो वेई. एखाद्या गरीबाचे स्त्रोताच्या ताकती पणीकडे पैसे दिले तर त्याला ने वाढवत नसे.

एक दिवस रात्री रामनाथ घाड ओपलेला असतांना त्याचे घरवाला कोणीतरी ठोठावला. त्याने उठून जाऊन दार बघडले. तेव्हा दारात त्याला एक तरुण व एक स्त्रोताचा वसे अघेले दिसले. तो तरुण कैनाथच्या नावाने होता. त्याची तहान बहीण पोट दुखीने जागरी होती. व ती स्त्रोताचा रक्क गाथलता होता. व त्याची तान लापाने आजारी होती.

रामनाथने त्यांना विचारले - "तुमच्या दोघांनीही उपचाराचे पैसे कोण घ्यायलायदार आहे." तरुणने घटक्यात धरले - "माझाकडे थोडी जमीन आहे. व पैसा आहे. त्यामुळे आपण जे नागल ते मी देईन."

पण स्त्रोताचा गण असता. तेव्हा रामनाथने त्या तरुणाला समजावत धरले - "तुमच्या मल्लीत कुण्याचारी नावाचे एक रेंद रहातात. ते पैसा घेतल्याजिवाय इलाज करीत नाहीत. तू तर पैसे देण्याच्या स्थितीत आहेस. तेव्हा तू रथानी तुझ्या वरेंधर मांची घेऊन जा. मी वर तुझ्या बरोबर आलो, तर ते कुण्याचारी वेंध त्या बरिबाच्या घरी जायला नफार घेतील. त्यामुळे तू घाईत वाटून येऊ नकोस." असे समजावून सावून रामनाथने त्या स्त्रोताच्या घरीबर निघून गेले.





दुसराक बाह्यरातीत एका छोट्या गावातील पाठशाळेत हसन अब्दाली नावाचा एक शिक्षक नोकरी करीत होता. त्याचा स्वतःसंबंधी असा नेरसमज झाला होता की, आपल्यासारखा शिकवण्यात व शिक्षित लावण्यात दुसरा कोणी आपली बरोबरी करू शकणार नाही.

त्याची शाळेतील विद्यार्थ्यांना अनेक कडेन नियम घालून दिले होते. जरी कोणी विद्यार्थी चुकून एक मिनीट छत्राचा आला तरी त्याला, वेताच्या छत्रीचा मार मिळे. घडा शिकवत असतांना कोणी चुकून झाले खाली धालून भागे पाहिले तर, त्याला बडा पट्ट्या लावून लागत. आणि कोणताही विद्यार्थी इगित शिकला तर सर्व वर्गाला हात पाठीभरून बांधून उभे रहावे लागे. व "वेब तुम्हांला माफ करेल" असे शब्द तिन्ही

म्हणावे लागे. अनेक कडेक विद्या ते गुरूजी देत.

अब्दालीच्या अनेक मित्रांनी त्यांच्या अशा शब्दांत संमितले की, लक्षात लहान मुलांना कडेक शिक्षा करणे चांगले नाही. परंतु त्यांनी मित्रांच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले. व आपले म्हणणे तेच खरे केले. तो म्हणे "छत्री लागे छम् छम्, विद्या देई धम् धम्" त्याप्रमाणे मुलांना मारूनच चांगली विद्या लागते. असे त्याचे म्हणणे होते. जर विद्यार्थी वर्गा मध्ये शिकला तर सर्व वर्गातील विद्यार्थ्यांना हात पाठीभरून बांधून उभे रहावे लागे. त्यांचे म्हणणे म्हणजे सर्व विद्यार्थ्यांच्यात एकता निर्माण होऊ शकते.

हा नविन शिक्षकांच्या नविन शिक्षण पद्धतीने गावातील लोकांना जमनीत जमन ज्ञान होऊ लागला. ते अशा मोठ्या

जावानांत त्याचा तराफ स्तुती करीत की, ते त्याला ऐकू जावे ते म्हणत— "ह्या शिक्षकांच्या शिकवण्याने व शिस्तीने वासनां मूले थोड्या दिवसातच महापंडीत बनतील. ह्या शाळेत जितके म्हणजे शिक्षक आले त्यांना फक्त शिकवणज जमत होते त्यांना शिस्त लावणे जमत नसे.

शाळेतील सर्व विद्यार्थ्यांना वर्षातून एकदा कुठसरी सहाजीला नेत असत. त्याप्रमाणे अब्दालीने मुलांचा गाढा बाहेरच्या बागेत नेले. संध्याकाळ झाली व सर्वेकण परत मापयात निघाले. परंतु काहीजणांनी तहान लागली जसत्याचे मागितले. त्यांनी बरोबर आणलेले पाणी संपल्यामुळे पाण्याची जवळपास शोषाशोष

केली. व जवळच त्यांना एक विहीर दिसली ते पाहून अब्दाली म्हणाला—"पहा तेथे एक विहीर दिसते आहे. शंनारी एका डबा दोरी पण आहे. चला जाऊन आपण आपली तहाने प्राणम्." असे म्हणत त्याने सनोना विहीरी पाणी आणले.

परंतु ती विहीर खोल असल्यामुळे तळाची ओढेसे पाणी दिसत होते. भात विहीरीचे कठडे तुटून पडलेले होते. त्यामुळे एक धडाधर बुड्या पाणी येईल की, नाही अशी शंका होती.

त्यामुळे अब्दालीने विद्यार्थ्यांना मागितले— "मी दोरीच्या सहाय्याने विहीरीत उतरून पाणी मस्कन वर देतो. ते तुम्ही ओढून संपल्यामुळे पाण्याची जवळपास शोषाशोष



येईन." असे म्हणत त्यांनी ती दोरी कमरेला बांधली.

विद्यार्थ्यांनी रद्दावाकून दोरी हळूहळू खाली ओढली व मुस्लीमांनी खाली उतरवले.

अन्वालीने जवळून पाहिले तर तटातील पाण्यावर एक मोठा विहिरीचा तुकडा लुटून पडला होता. त्यामुळे पाणी साकले गेले होते तो तुकडा त्यांनी टकलून बाजूला केला. व एक इनामर पाणी काढून तो इना दोरीला बांधला व विद्यार्थ्यांना तो इनावर ओढून स्थावपास सांगितला. विद्यार्थ्यांनी तो वर घेऊन बंडून आझोपाळीने सर्ववण पाणी प्याले.

अशा तऱ्हेने अन्वालीने पांच वेळा इना मसून नदर विला. नंतर तो इना सोडवून त्यांनी दोरी खाली ओढली.

मुस्लीमांनी ती दोरी कमरेला बांधली व ते दोरीच्या सहाय्याने हळूहळू वर येऊ लागले. सर्व विद्यार्थी सावधतेने दोरी वर

ओढून घेत होते. विहिरीच्या मध्यापर्यंत मुस्लीमांनी वर आले ताहीत तोच त्यांनील एक विद्यार्थी जोरात शिकला. यम काय! दुसऱ्या क्षणीच मुस्लीमांनी वर ओढत असलेल्या विद्यार्थ्यांनी सरतयात दोरी सोडून दिली व ते हात पाडीमागे बांधून उभे राहिले व लोडांने तिनदा म्हणू लागले "देव तुम्हाला भाग करेल."

परंतु विद्यार्थ्यांना आपल्या हातून दालेली तुक लगेच अशात खाली कोपयंत मुस्लीमांनी विहिरीत जाऊन पडले होते व त्यांची कबर खाली पडल्यामुळे मुरगळली होती. व अंग उणकत होते.

मुस्लीमांनी त्या वेदनेने जोरजोरात विव्हळत होते. नंतर विद्यार्थ्यांनी रस्त्यावर जाणाऱ्या येणाऱ्यांच्या मदतीने मुस्लीमांनी विहिरीतून बाहेर काढले.

हा नयिन अतुमय आल्यावर मुस्लीमांनी त्या दिवसापासून गिरणीच्या नाशाखाली कोणत्याही विद्यार्थ्याला पुन्हा प्रास व शिकता दिली नाही.

अपमान

कमलपुरचा रहिवासी मुस्लीमने आपल्या मुलीचे लग्न गामेपूरच्या रहाणाऱ्या प्रसादच्या मुलाशी करायचे ठरविले. प्रसादच्या घरची घडेली भूपतीच्या घरी मुली पहावया आली. भूपतीचा पाहून सर्वांनी बापली पसंती दर्शवली. प्रसादची मोतीबायी व रुस्टेट पाहून भूपतीला अतिशय आनंद झाला.

त्यानंतर एक दिवस सयनाचा मुलत कांडण्याकरीता भूपती बांधला मित्र राघवदास झाला बरोबर बंडून प्रसादच्या घरी गेला. प्रसादने यादवीन चार पात्र प्रसिध्दात राघवदास पात्र घेऊनचले होते. देवी देवी व हुंकारासंबंधी वगळोकली मोक्षपी आम्ही, गितावपात शराबपी शराकी मुक्ती धनुष्य दस्त बाहेरून आत आम्ही. ती मुळा कल्याणोग खाली होती.

प्रसादने यागच्या पुनीला रक्षाबाले काळ्य काय ते विचारले तेव्हा ही आचने अन्नु पुसव म्हणाली— "बाबा, मी देवळातून परत येत होते तेव्हा गरामबने माझी देवी घळन ओढली.

"तो तर मवानी आहे. तू एकटीच देवळात कसाया गेलीस! प्रसादने आपल्या मुलीला वटावित म्हटले."

मी तर तुला किती वेळा सांगितले की, देवळात कधीही एकटी जाऊ नकोत. मग तुला काही अक्कल आधी नाही. प्रसादच्या मुलाने आपल्या बहिणीची कात तपाडणी केली.

"प्रसाददास, मी परत केव्हातरी येईन. जसे म्हणत भूपती उठून जायला निघाला. बरातील सर्वांनी भूपतीला बांधण्याकरीता निवडिले परंतु काही उपसभे झाली नाही."

रस्त्यात राघवदासने भूपतीला विचारले— "तू अंदा मधुनच उठून का आलास?"

आपल्याच बरातील मुलीचा अपमान झाला असवा मुळा ते बापलेक शिंयाहारवे म्हणत कसून गण बसले. मुलेच्या बाबतीत छुडा ते त्याच प्रमाणे वागलील. त्यामुळे मी माझी मुलगी त्या घरात गेल म्हणून आवयसह तयार नाही. त्यांनी आपले म्हणजे सांगितले.

